

Teixim llaços des del sud del sud

el Baix Segura
la Vega Baja

BIENVENIDOS
A MOLINS

GRAU

Organització:

Acadèmia Valenciana de la Llengua

Coordinació: El Tempir

Comissaris: Vicent Beltran Calvo
i Carles Segura Llopes

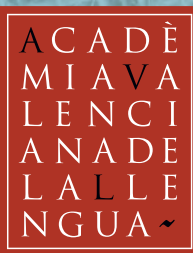
Supervisió: Tudi Torró
i Josep Escribano

Disseny gràfic:

Joan-Ives Pasqual Menages

Agraïments: Jesús Millán,
Brauli Montoya, Clara Gosp,
Paco Cartagena.

Agraïm també a Hèctor Càmara,
Míriam Capdevila, Paco Cartagena,
Juli Esteve, Fran Ferrer, Clara Gosp,
Lluís Guardiola, Miquel Hurtado,
Stéphane Romero-Cortell,
José Antonio Royo, José Antonio
Ruiz Peñalver i Ramon Vila
la cessió d'algunes imatges.

www.avl.gva.es

Teixim llaços des del sud del sud

Índex

1. Introducció	04
2. Orientacions didàctiques	06
2.1. Metodologia	06
2.2. Objectius	06
2.3. Continguts	07
2.4. Instruments d'avaluació	07
3. Material didàctic per a l'alumnat	08
3.1. Abans de l'exposició	08
3.2. Els teus noms de lloc també parlen valencià	09
3.3. Els cognoms d'un poble ensenyen història	12
3.4. La població medieval és sobretot d'origen català i també aragonés	16
3.5. Els repoblaments posteriors provenen de comarques castellanoparlants	19
3.6. Oriola. Una ciutat clau per al futur de la societat valenciana	22
3.7. El castellà del Baix Segura	26
3.8. Els valencianismes del Baix Segura	28
3.9. Els pobles de la comarca que parlen valencià	31
3.10. Els prejuís lingüístics	34
3.11. L'arquitectura, els oficis i l'entorn també ens agermanen	37
3.12. Tenim dos llengües: el valencià unix i suma	40
4. Solucionari	43
5. Bibliografia	58

Introducció

El Baix Segura és la comarca més meridional de les terres valencianes. Els territoris no centrals, com ara en el cas valencià el Baix Segura o el Maestrat, per exemple, presenten unes característiques geogràfiques, socials, històriques, culturals, econòmiques i polítiques que els atorguen una especificitat identitària que cal tindre en compte, sobretot des del punt de vista educatiu.

Estes zones solen ser lluny dels centres polítics alhora que tenen lligams notables amb els territoris fronterers amb què fiten. Este fet sovint no els fa del tot participants de les dinàmiques que es produïxen en els centres de poder. De vegades es poden sentir desatesos o aliens a les maneres de ser i actuar d'estos centres; pot ser que les infraestructures de comunicació no sempre afavorisquen les relacions; altres vegades no senten que es reforça la seua economia o es generen prejuís negatius envers la seua varietat lingüística. Massa voltes tot plegat pot fer que es debiliten els afectes en el si d'un territori. Per això, pensem que, especialment en l'àmbit educatiu (però també en altres línies d'actuació de l'Administració) és sensat que es treballa perquè estes zones cultiven la seua especificitat històrica i cultural per a encaixar-la i lligar-la a la configuració més general de la resta del territori. Convé estimular la població local perquè perceba la seua idiosincràsia com a valuosa però al mateix temps compatible i enriquidora de la cultura de tot el territori. I és indefugible que la conciutadania d'arreu de la comunitat faça seua esta realitat.

L'exposició itinerant **Teixim llaços des del sud del sud. El Baix Segura**, juntament amb altres materials audiovisuals, mirarà d'empomar l'objectiu esmentat, amb un llenguatge entenedor i adequat especialment per a

l'alumnat de l'Educació Secundària i de Batxillerat.

En un seguit de dotze plafons, proposem un recorregut pels secrets de la comarca, dades que molt sovint passen desapercebudes i que permeten focalitzar sobre els llaços que el Baix Segura compartix amb la resta del territori valencià: els noms de lloc i els cognoms, les varietats lingüístiques del castellà i del valencià que s'hi parlen (i també els prejuís que erosionen la tolerància i l'autoestima), la presència del valencià com a llengua històrica a la zona, les tradicions i les devocions, l'arquitectura, els menjars o l'esplendorosa història de l'antic Regne de València que ens narra la comarca, amb Oriola al capdavant.

Observarem que molts dels topònims majors i menors de la comarca són valencians: *La Campaneta, El Mos del Bou, El Bañet, El Cantó Forat, Lo Blanc, Punta del Margalló, Punta Prima, El Rabaloche*. També ens adonarem que l'antroponímia revela la composició demogràfica de la comarca, des de la gran repoblació catalana i aragonesa medieval fins als moviments de població posteriors provinents de Múrcia i Castella.

Farem parada a Oriola, la capital històrica del sud valencià i una ciutat clau per al futur de la nostra societat. Explicarem el passat esplendorós d'esta ciutat, el magnífic patrimoni que posseïx, on hi ha la seua horta i les seues tradicions, paral·leles a les de València i altres pobles del nostre territori.

Les llengües de la comarca s'enduran un bon bocí de l'exposició. D'una banda, descriurem el castellà del Baix Segura, una varietat dialectal que coincidix majoritàriament amb els parlars murcians veïns però que manté trets fonètics i una infinitat de paraules i

Introducció

expressions provinents del valencià com ara *haser fuchina*, *beber al gallé*, *a orri*, *a cos-cos*, *a foscas*. A més a més, entrarem en contacte amb el valencià de la comarca, que es parla a la localitat de Guardamar i al llogaret oriolà de Barba-roja.

Sense deixar la llengua, també es farà una incursió en el món dels prejuís lingüístics. Caldrà deixar clar que les varietats dialectals del Baix Segura, tant la valenciana com, sobretot, la castellana, són tan bones com qualsevol altra. I s'han de preservar, valorar i tractar amb orgull, i fer-les compatibles amb les varietats estàndard per a usos més formals. A més, el valencià també pertany a la història de la població de la comarca que actualment parla castellà i ha participat en la seua manera de ser. Cal fomentar l'apreci per les llengües i evitar jutjar una persona o un comportament de manera precipitada i sense contrastar les idees perquè açò porta a conductes intolerants. Considerar una llengua o una manera de parlar com a basta, incorrecta o inútil és un prejuí molt negatiu per a la convivència i l'autoestima.

Mostrarem que l'arquitectura, els oficis, les tradicions i l'entorn també agermanen la comarca amb la resta de comarques valencianes. Els exemples són nombrosos: l'agricultura i les barraques, la presència del gòtic valencià, l'espardenyeria i el cànem, les bandes de música, el costum de menjar-se la mona amb ou, les pilotes de l'olla o l'arròs amb crosta.

En definitiva, volem traslladar la idea que ser del Baix Segura, de la *Vega Baja*, és la forma que els hòmens i les dones de la comarca tenen de ser valencians i valencianes. I caldrà remarcar especialment que posseir dos llengües ens unix i ens enriquix com a poble. La Constitució espanyola (article 3.3) diu que la riquesa de les llengües d'Espanya és un patrimoni cultural que ha de ser especialment respectat i protegit. Per això, l'accés al valencià permetrà també teixir llaços més forts entre nosaltres.

La unitat didàctica per a ESO i Batxillerat que ara presentem incidirà en totes les qüestions desplegades en l'exposició i mirarà de completar i aprofundir en els objectius.

Orientacions didàctiques

2.1. Metodologia

Esta guia didàctica sobre la realitat històrica, lingüística i sociolingüística de la comarca del Baix Segura va destinada a l'alumnat de llengua i literatura, especialment, d'Educació Secundària Obligatoria i de Batxillerat. Per això, les activitats estaran classificades bàsicament en dos nivells de dificultat per a facilitar al professorat la posada en pràctica de la guia.

Els autors hem procedit prèviament al buidament de tota la bibliografia disponible, estudis dialectals per una banda i treballs relacionats amb la història o amb el medi natural agrari per l'altra. S'han entrevistat diversos informants majors i jòvens de la comarca sobre aspectes lingüístics, gastronomia, costums i tradicions, sentiment identitari, etc. La presa de contacte amb el territori ha sigut necessària i efectiva (visites als monuments arquitectònics, als arxius, als cementeris per tal d'aprofundir en l'antroponímia, escapades a l'àmbit rural, per a conèixer els cultius i el sistema de reg, etc.). També ens hem hagut d'assessorar de persones especialistes sobretot en història o en el camp de l'ensenyament, tot plegat per a dissenyar unes activitats pròximes a l'alumnat i arrelades a l'entorn on viu.

2.2. Objectius

Conèixer i explicar la identitat de la comarca del Baix Segura per a connectar-la amb el concepte de valencianitat.

Conèixer, explicar i descriure la història de la comarca, amb incidència especial en la rellevància de la ciutat d'Oriola per a la història de la Comunitat Valenciana.

Relacionar-la amb altres pobles valencians, especialment amb València.

Sensibilitzar-se per la rellevància històrica de la ciutat d'Oriola i preocupar-se pel seu patrimoni.

Conèixer, explicar i descriure la història lingüística de la comarca, amb incidència especial en la rellevància del valencià parlat potser almenys fins al segle XVIII (i fins a l'actualitat a Barba-roja, dins del terme d'Oriola, i a Guardamar).

Conèixer i comprendre la realitat toponímica i antroponímica de la comarca, que deixa entreveure que, en un passat no massa llunyà, hi hagué un ús generalitzat del valencià com a llengua de relació.

Conèixer la cultura popular de la comarca (economia, arquitectura, gastronomia, música, folklore, tradicions en general, etc.).

Comparar i relacionar esta cultura popular amb la d'altres comarques valencianes.

Conèixer, descriure i caracteritzar la varietat lingüística de la comarca, que s'encabix còmodament en la subvarietat murciana del castellà, però parant atenció en la relació que té amb el valencià, que és, sens dubte, el component que el singularitza.

Valorar positivament esta varietat dialectal.

Conèixer, descriure i caracteritzar la varietat lingüística del valencià que es parla a la comarca, insistint en el fet que el parlar de Guardamar i Crevillent poden correspondre amb bastant exactitud al que degué ser el valencià oriolà. Comparar les dos varietats

Orientacions didàctiques

lingüístiques del valencià de la comarca.

Identificar i explicar els prejudis i valoracions negatives envers la identitat comarcal (lingüística, històrica, cultural, econòmica, etc.).

Identificar i explicar prejudis i valoracions negatives envers la identitat valenciana per a aconseguir reorientar en positiu esta actitud.

Reconéixer circumstàncies, sentiments i idees favorables al valencià en l'opinió de la població del Baix Segura. Preocupar-se per la percepció de la pròpia realitat de la societat, tant comarcal com de la resta de la comunitat i sensibilitzar-la per a aconseguir millorar-la i aprofundir en els elements comuns i acceptar els elements diferents.

2.3. Continguts

- i) La toponímia de la comarca
- ii) L'antroponímia de la comarca
- iii) L'origen de la repoblació cristiana medieval
- iv) La castellanització a partir dels moviments de població castellanoparlant
- v) Oriola: capital històrica del sud valencià
- vi) El castellà del Baix Segura
- vii) Els valencianismes del parlar comarcal
- viii) El valencià de Baix Segura: Guardamar i Barba-roja
- ix) Els prejudis lingüístics
- x) L'arquitectura, els oficis i l'entorn parlen valencià
- xi) El futur també en valencià

2.4. Instruments d'avaluació

L'instrument central d'avaluació implica que l'alumnat responga totes o una part de les preguntes proposades per a cadascun dels plafons de l'exposició. Es podran comprovar les respostes en l'apartat 4 d'este document. El professorat triarà les preguntes que considere més adients per a la formació del seu alumnat. En general, com ja s'ha esmentat, les preguntes han sigut graduades en dos nivells de dificultat, corresponents *grosso modo* a ESO i Batxillerat. Tot i açò és una proposta; el professorat podrà reorganitzar les activitats segons el potencial que oferisca la classe en cada moment.

A més a més, proposem altres activitats que poden ser avaluades pel professorat i que tenen un caràcter més global i pròxim a la concepció d'un projecte de treball, com ara:

Realitzar una investigació (un treball per projectes) per a aprofundir en alguns dels aspectes d'una manera més local (topònims, antropònims, costums, tradicions, agricultura, vocabulari, etc.).

Realitzar una investigació (un treball per projectes) per a mirar de detectar els prejudis, especialment lingüístics però no solament d'este tipus i buscar maneres d'actuar constructives.

Fer una exposició final de les faenes dutes a terme, bé a través d'un mitjà audiovisual o bé en un acte públic per mirar d'arribar a les famílies i altres àmbits socials.

Material didàctic per a l'alumnat

3.1. Abans de l'exposició

És convenient que, abans que l'exposició arribe al centre però amb la confirmació que s'hi podrà comptar, es puguen crear expectatives envers els continguts i les actituds més rellevants que s'hi despleguen. Proponem la realització d'algunes o totes les activitats següents:

1. Llig amb atenció estes dos denominacions geogràfiques: *Formentera del Segura* i *Mos del Bou*. Són els noms de dos localitzacions de la comarca del Baix Segura. Formentera del Segura és una localitat situada en l'horta, al marge esquerre del riu Segura i molt prop de la desembocadura. El Mos del Bou és un paratge rural del terme d'Albatera camí d'Oriola; dona nom a un polígon industrial.

Ara busca al diccionari els mots *formentera*, *mos* i *bou*. Primer, fes servir el *Diccionario de la lengua española* de la Real Academia Española (<https://dle.rae.es/>). Després, el *Diccionari normatiu valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (<http://www.avl.gva.es/lexicval/>).

Quina conclusió extraus de les teues recerques?

2. Dos cognoms molt freqüents del Baix Segura són *Torregrosa* i *Manresa*. Investiga sobre el seu significat. Prova d'explicar la raó de la presència d'estos cognoms a la teua comarca.

3. Continuem fent servir els diccionaris. Estes quatre paraules són habituals en la varietat lingüística col·loquial del Baix Segura: *llanda*, *espolsar*, *aponar* i *pésol*. Busca-les al *Diccionario de la lengua española* de la Real Academia Española (<https://dle.rae.es/>). Busca-les ara al *Diccionari normatiu valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (<https://www.avl.gva.es/lexicval/>). Quina conclusió n'extraus? Creus que pot tindre alguna relació amb les preguntes 1 i 2 d'este apartat?

4. Guardamar és l'última localitat de la comarca prenent el riu Segura com a punt de referència. Quina és la llengua pròpia dels seus habitants? Si no ho saps, mira de buscar documentació per a esbrinar-ho. Per què creus que hi ha alguna localitat valencianoparlant a la comarca?

5. Com definiries el parlar de la gent major de la comarca? I el teu propi parlar? Compareu les opinions de tota la classe i debateu si hi ha discrepàncies. Intenteu descobrir en què estan basades les opinions que compartiu i si són raonables.

Una vegada vista l'exposició itinerant, pots aprofundir en la informació que oferix cadascun dels plafons. Vegem-ho.

3.2. Els teus noms de lloc també parlen valencià

• Proposta bàsica

1. Ja saps el que és un topònim. Ací arrebplegem alguns dels topònims que has vist en el plafó núm. 2: *Las Espeñetas, Molins, La Pedrera, La Campaneta, Punta del Margalló, La Zenia, Mos del Bou, El Bañet, Formentera, Lo Blanc, Punta Prima, Cabo Roig, Esculls del Mojón, La Caleta, La Plasa.*

a) Busca'ls al *Diccionari normatiu valencià* per a saber què signifiquen. Tin en compte que cal reprendre l'ortografia estàndard del valencià o llevar-los el diminutiu per a poder trobar-los-hi.

b) Intenta explicar què degué haver-hi en cada lloc perquè rebera este nom.

2. Busca topònims valencians, balears i catalans que siguen cosins germans de: *Callosa, Benferri, Guardamar, Daia, Formentera, la Sénia, la Pedrera i Rojals.*

3. Parem-nos en el topònim *Callosa*: *Callosa de Segura* i *Callosa d'en Sarrià*.

a) Ves a Google Maps i situa'ls en el mapa. Indica les localitats que s'hi situen prop.

b) *Callosa* sembla un adjectiu en femení singular derivat d'un nom. Quin deu ser este nom?

c) Busca'l en el diccionari tant l'adjectiu com el nom de què deriva. Veges quins en són els significats.

d) Ara observa les dos fotos. Quin aspecte del relleu de les dos zones és similar?

e) Quina podria ser la raó que explica per què les dos localitats compartixen el nom?

Callosa de Segura

Callosa d'en Sarrià

Els teus noms de lloc també parlen valencià

4. En general, els topònims del Baix Segura tenen versió en valencià. Busca en la sopa de lletres alguns d'estos topònims. Observa la diferència entre la forma pròpia en castellà i la variant en valencià.

5. Per què creus que no té versió en valencià la localitat de Los Montesinos?

• Proposta avançada

6. Elaboreu en grup un fullet turístic per a recomanar una ruta del Baix Segura. Podeu fer-la per escrit, en forma d'àudio o en forma de vídeo. Busqueu informació en internet. També podeu afegir fotos o entrevistes a persones que conegueu, per exemple.

7. Entra al Terrasit, el visor cartogràfic de la Generalitat Valenciana (<https://visor.gva.es/visor/>).

a) Al cantó superior esquerra de la pantalla, has de triar l'opció "Topogràfic" per a veure el mapa. Aproxima't fins on pugues en la zona corresponent al Baix Segura i tracta de buscar més topònims menors (partides, cases, camins, paratges...) que identifiqués com a provinents del valencià.

b) Fes-ne una nòmina i intenta descobrir què signifiquen.

8. A la teua comarca hi ha la localitat de *Rafal*; a la veïna regió de Múrcia hi ha la localitat de *Raal*.

a) Creus que és la mateixa paraula?

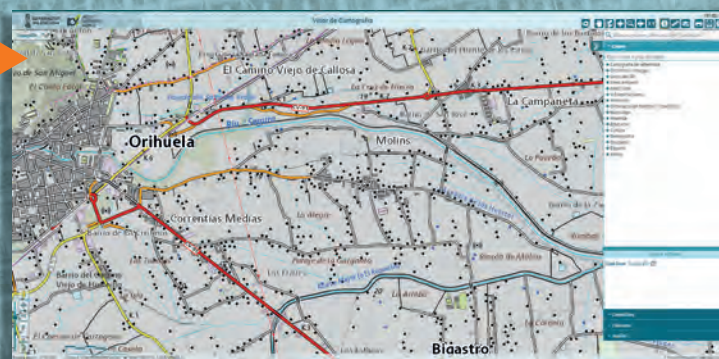
b) Tenint en compte que el poble castellà s'hauria d'haver escrit *Rahal*, com expliques la semblança?

c) Esbrina l'origen del nom d'estes dos localitats. Viquipèdia t'hi ajudarà.

9. Joan Coromines fou un gran lingüista català autor d'obres tan importants i monumentals com el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, el *Diccionario crítico etimológico castellano*

COIX, TORREVELLA, REDOVÀ, XACARELLA,
ROJALS, ORIOLA, BENEJÚSSER, BENIFÒFER

Joan Coromines

Els teus noms de lloc també parlen valencià

e hispánico i l'Onomasticon Cataloniae. En esta darrera obra (<https://oncat.iec.cat/>), Coromines fa un estudi toponímic immens. S'hi arreplega l'etimologia d'alguns dels nostres topònims, com ara *Albatera*. Busca i llig esta entrada i indica quin és l'origen d'esta paraula.

10. El mot àrab *al fawara* ('la font') evoluciona fonèticament en valencià per a donar *(al)favara*. En canvi, en castellà esdevé *alfaguara*.

- Fixa't en l'evolució fonètica del so *w* entre vocals. En quin so es convertix en cadascuna de les dos llengües?
- Quina evolució fonètica esperariem trobar en el mot que dona nom al militar musulmà *Riduwan* per al valencià i el castellà?
- A quina conclusió arribes?

11. Prop de la localitat oriolana de Torremendo hi ha la serra de Pujàlvarez. Et proposem un joc: rebatejar el tossal amb un nom nou seguint estes instruccions.

- En primer lloc, mira la foto del paratge.
- És un altet o tossal, veritat? Pensa en un sinònim de *tossal* que comence per *p*. Este diccionari (<https://dlc.iec.cat/>) té una opció de sinònims: t'hi pot ajudar.
- Tenint en compte que les serres d'Oriola o de Callosa tenen poca vegetació. Què diries que té este tossal de característic? Quin nom li podries donar fent servir el sinònim trobat?
- Si la teua resposta és *Puig (dels) Arbres*, acabes de trobar l'etimologia del mot *Pujàlvarez*. Com explicaries una deformació fonètica tan enorme?

12. Després d'haver-te familiaritzat amb els estudis toponímics, que corresponen a una branca de la lingüística, quina raó explicaria que hi haja tant de topònim d'origen valencià en la teua comarca?

Material didàctic per a l'alumnat

3.3. Els cognoms d'un poble ensenyen història

• Proposta bàsica

1. Com saps, els cognoms permeten conèixer, en part, els moviments de població que es donen al llarg de la història d'una determinada zona geogràfica.

a) Anota els cognoms teus, dels teus pares i dels teus avis. Intenta descobrir de quina llengua provenen i, en cas que siga possible, què deuen significar. ¿Et donen alguna pista que t'ajude a saber l'origen geogràfic de la teua família?

b) Elaboreu una llista amb els cognoms dels companys i les companyes de classe. Anoteu-hi al costat el nombre de vegades que es repeteix (si és el cas). Intenteu descobrir també a quines llengües pertanyen (castellà, valencià, basc, gallec, àrab, anglès, etc.). Alguns seran difícils d'identificar. Podeu fer hipòtesis.

2. Estos són cognoms habituals al Baix Segura: *Bernabeu, Feliu, Grau, Guillén, Macià, Gilabert, Arnau, Martí, Andreu, Senent*.

a) Observa estes imatges i deduïx-ne què tenen en comú.

b) Per què creus que un nom de persona es va convertir en cognom?

3. Busca en Google Maps estos cognoms de la teua comarca. Pot ser que els hi trobes més d'una vegada: *Manresa, Barberà, Bas, Miralles, Pardines, Prades* (també escrit *Praes*), *Seva, Verdú, Girona, Caselles, Vilella, Alberola*.

a) D'acord amb els resultats de la recerca, quin és l'origen d'estos cognoms?

b) Per què creus que hi ha cognoms que tenen este origen? Com es degueren crear estos cognoms?

Late Motiv volverá a #0 el próximo lunes 13 de septiembre a partir de las 23:00 horas. Andreu Buenafuente ha grabado una parodia de El Chiringuito de Jugones para promocionar el regreso del formato con su séptima temporada.
el mundo.es

Sant Bernabé o **Sant Bernabeu** (illa de Xipre[1] - Salamina, ~60), és un sant i predicador del cristianisme del segle i. Com molts sants Testament, escrits apòcrifs i llegenda.
Viquipèdia

L'amiga napolitana **Valentina Ripa**, que tant s'estima València, m'explica que el cognom d'un dels nostres principals poetes medievals, **Gilabert de Pròixita** (València, 1370 - Gènova, 1405), és una adaptació al valencià del topònim italià Procida, que dona nom a una menuda illa volcànica enclavada en el golf de Nàpols: de la qual, a finals del segle XIII, els avantpassats de l'escriptor en varen ser senyors durant un curt període de temps.
levante-emv.com

Muere Macià Alavedra, histórico dirigente de CDC y mano derecha de Jordi Pujol
EL PAIS / EFE | Madrid / Barcelona | 30-09-2018 - 18:50 CEST

Guillem d'Anglaterra: 'Trobo a faltar la meua mare tots els dies'
El duc de Cambridge i la seva dona visiten uns nens que han perdut les seves mares
elPeriodico.cat

Feliu Ventura (Xàtiva, 1976) és un cantautor valencià. El seu estil so pop-rock acústic on gaudeixen de gran importància i elaboració del guitarrista Borja Penalba, del grup Obrint Pas i de Lluís Llach. Feliu Ventura és fill del cronista oficial de Xàtiva Agustí Ventura.
Viquipèdia

Arnau Martínez López

Arnau Martínez llegó al Girona la temporada 2018-2019 incorporándose al Cadete A procedente del Hospitalet. Tambièn había formado parte del fútbol base del Barça.

<https://www.gironafc.cat/es/juga/arnau>

Martí i Leo, Martina i Aina, els noms més posats pels mataronins
Es tracta dels noms més comuns per als nadons nascuts durant el 2015 a Mataró, segons l'Estudi de Població
capgross.com

Valencians, murcians i els sants Abdó i Senent

© 17 d'agost de 2019 • General • "Cuadernos de Historia de Calasparra (Nº II)", "De la Festa d'Acció de Gràcies i d'altres festes de Carpesa" (llibre), Calasparra, Carpesa, els Sants de la Pedra, himnes als Sants de la Pedra, Sagunt, Sant Nin i Sant Non

malandia.cat

Els cognoms d'un poble ensenyen història

4. Busca en el diccionari estes paraules (algunes estan en plural, recorda que has de buscar-hi la forma en singular): *mas, palau, pujades, soler, torre grossa, cases, cantó, riera, ribes, boix, rodes, parres*.

a) Escriu en el teu quadern el significat de cadascuna.

b) En quins camps semàntics les podries agrupar?

c) Si t'hi fixes, totes corresponen a cognoms habituals al Baix Segura. A quina llengua pertanyen? Com serien estos cognoms si foren castellans?

d) Per quina raó una persona utilitza alguna d'estes paraules com a cognom i es convertí en l'origen dels cognoms actuals?

5. Saps que en diverses varietats del català es fa servir un article determinat molt especial. S'anomena *article salat*.

a) Investiga quines són estes zones. Potser ja ho has estudiat en classe.

b) Quina seria la versió en salat dels sintagmes *el pla, el pi, el puig, la vall, la plana, la roca*.

c) Identifiques entre estos algun cognom del Baix Segura? Observa quins canvis ortogràfics s'hi han pogut produir.

6. Estos dos cognoms són habituals al Baix Segura: *Estañ, Roch*. Estan escrits en ortografia castellana.

a) Però pertanyen a esta llengua?

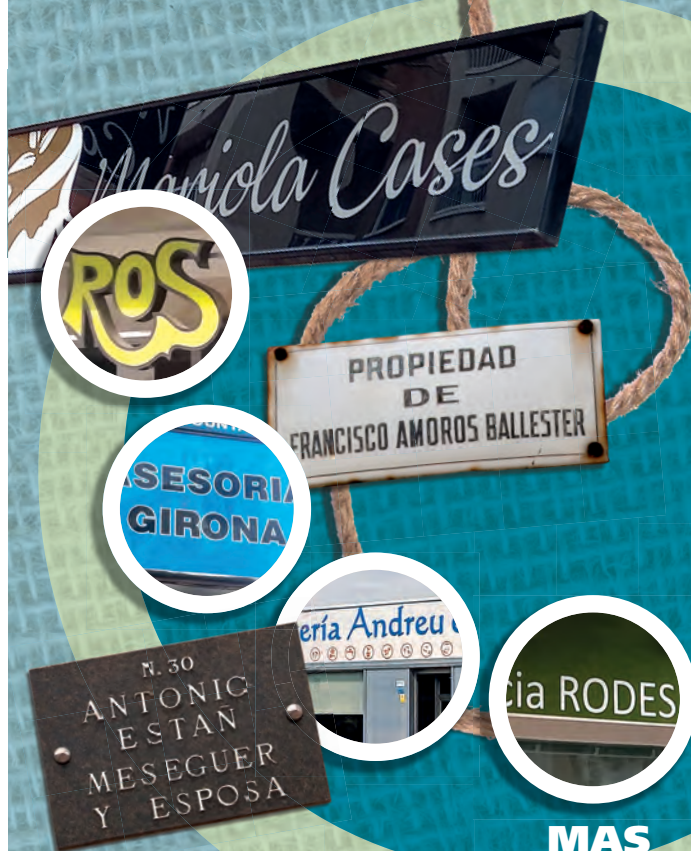
b) A quina llengua s'adscriuen?

c) Escriu-los correctament segons l'ortografia estàndard.

d) Saps què signifiquen? Busca'ls al diccionari si cal.

e) Estos dos altres cognoms *Puche* i

BARBERÀ
BAS
BERNÀ
BERNABÉU
CASELLES
FILIU
FOLLANA
GIRONA
GRAU
GUILLÉN
GUIRAO
MACIÀ
MANRESA

MAS
MIRALLES
PALAU
PAMIES
PARDINES
PRAES
PUCHAES
PUCHE
RECHE
SEMPERE
SEVA
SOLER
TORREGROSA
VERDÚ
VILELLA

Els cognoms d'un poble ensenyen història

Beneïte han experimentat una modificació fonètica. Quina? Quins són els noms originals en valencià? Per què creus que s'ha produït este canvi?

7. Analitza morfològicament estos cognoms del Baix Segura: *Barber, Ballester, Ferrer, Messeguer, Sabater, Jover*. Pots fer servir el diccionari si ho necessites. Quin origen tenen?

8. Digues a quin tipus de paraula corresponen estos tres cognoms del Baix Segura: *Ros, Amorós, Blanc*. Explica'n el significat.

9. Fins ara t'has fixat en molts cognoms de la teua comarca que tenen origen català o valencià. Però n'hi ha d'altres orígens:

a) Deduïx d'on deuen provindre estos: *Aragonés, Maluenda* (escrit també *Marhuenda, Maruenda*), *Pertusa, Lidón, Zaragoza, Navarro*.

b) I estos altres, també molt habituals a la comarca? *Perales, Rubio, Fuentes, López, Sánchez, Rodríguez*.

c) I *Pàmias*? D'on deu provindre? Localitza en Google Maps el municipi de Pàmies (potser el trobes escrit així *Pamiers* o així *Pàmias*).

10. Investiga on són els pobles i ciutats que corresponen a estos cognoms de la comarca: *Murcia, Cartagena, Mula, Caravaca*. Quina informació et donen sobre l'origen d'algunes de les famílies del Baix Segura que porten este cognom?

• Proposta avançada

11. Hem fet una recerca al Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (<https://pegv.gva.es/va/nic>) per a saber quins trenta cognoms eren els més freqüents a Callosa de Segura l'any 2019. Ací tens els resultats:

Rànquing	Nom	Total	Per mil (‰)
1	MARTINEZ	1.421	74,640
2	GARCIA	1.090	57,254
3	MANRESA	612	32,146
4	MACIA	573	30,098
5	LOPEZ	555	29,152
6	SANCHEZ	533	27,997
7	RODRIGUEZ	512	26,894
8	RUIZ	504	26,473
9	NAVARRO	496	26,053
10	BERNA	453	23,795
11	PEREZ	393	20,643
12	FERNANDEZ	378	19,855
13	GOMEZ	365	19,172
14	AMOROS	317	16,651
15	SALINAS	309	16,231
16	HERNANDEZ	289	15,180
17	MORENO	289	15,180
18	MORA	287	15,075
19	SORIANO	285	14,970
20	ESTAÑ	272	14,287
21	BALLESTER	250	13,132
22	ILLAN	249	13,079
23	BERNABEU	241	12,659
24	MARCO	236	12,396
25	GONZALEZ	223	11,713
26	CANALES	220	11,556
27	FERRANDEZ	219	11,503
28	ALCARAZ	206	10,820
29	MOLINA	202	10,610
30	SERRANO	186	9,770

(Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana. Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors Productius, Comerç i Treball)

Els cognoms d'un poble ensenyen història

a) Observa la forma dels cognoms i esbrina'n el possible origen. Observa'n també la freqüència.

b) Pots fer la recerca de la localitat de la comarca que desitges.

12. Saps què és un malnom?

a) En grups de dos o tres elaboreu una llista de malnoms del vostre poble. Haureu de preguntar especialment a persones majors.

b) Per a què servixen estos malnoms?

c) Pots dir com s'han format? Prova de fer-ho en un grapat de casos.

d) Creus que els cognoms tenen un origen semblant als malnoms actuals? Raona la resposta.

13. També hi ha malnoms col·lectius que s'apliquen a tots els habitants d'un poble com ara *aponaos* als de Formentera i *indios* als de Benijòfer. Intenta descobrir altres malnoms d'este tipus i descobrir-ne l'origen.

3.4. La població medieval és sobretot d'origen català i també aragonès

1. Llig este famós fragment de la *Crònica* de Ramon Muntaner, en una versió lingüística actualitzada:

- Busca l'any en què tingué lloc este esdeveniment?
- De què deixa constància este cronista?
- Quines d'estes localitats han mantingut el català, això és, el valencià fins als nostres dies?
- Què degué passar en la resta de ciutats on el valencià no és la llengua habitual de la població en l'actualitat? Fes algunes hipòtesis. En la lliçó següent les podràs confirmar o no.

2. A principis del segle XVI, els canonges de l'església oriolana del Salvador envien un informe al governador com a argument per a aconseguir la segregació d'Oriola respecte de la diòcesi de Cartagena a què pertanyia. Hi exposen el següent:

- Quina llengua fan servir?
- Observa la diferència en la denominació de la llengua entre el text d'esta activitat i de l'activitat 1. Com l'anomenen en cada cas?
- Per què creus que es produïx el canvi en el nom de la llengua?

3. Cristòfol Despuig fou un cavaller tortosí que visqué en el segle XVI (1510-1574) i que escrigué *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557). Es tracta d'una obra dialogada entre el ciutadà tortosí Fàbio, el cavaller tortosí Libio i el cavaller valencià Pedro, que discutixen sobre la història de Tortosa. En un moment donat mantenen este col·loqui (text adaptat pels autors):

I quan la dita ciutat de Múrcia hagué pres, la poblà tota de catalans, i així mateix Oriola, Elx, Alacant, Guardamar i Cartagena i molts altres llocs. Per això, estiguen segurs que estos llocs són veritablement catalans i parlen el més bell català de món. I són tots bons en armes i en tots els fets.

Els de Múrcia parlen castellà i els d'Oriola valencià; els uns s'anomenen castellans, els altres valencians; els uns són de la Corona Reial de Castella, els altres de la Corona Reial d'Aragó, tots vassalls de sa majestat.

(Text extret de Millan, Jesús (2014) "La llengua catalana a Oriola. Segles XIII-XIX. Testimonis i comentaris" en Mas, A., Millan J. & Montoya, B. *Llengua i identitat a Oriola en l'època foral*, Aj. d'Oriola).

D. PEDRO: Cada vegada que arribe, entre i passege per la ciutat de Tortosa que, per al meu gust, és la més apacible del món. I pareix que la mire de millor gana, sent com és la primera que trobem de la nostra pàtria antiga.

FÀBIO: Com de la vostra pàtria antiga?

D. PEDRO: Sí, que els valencians provenim d'ací de Catalunya i els llinatges que d'ací no tenen origen, no els acabem de considerar tan bons. I la llengua, de Catalunya la tenim, encara que el veïnatge de Castella l'ha modificada molt.

FÀBIO: I com? No dieu que fou conquistada pel rei en Jaume d'Aragó? I no hi entrevingueren també els aragonesos en la conquesta?

D. PEDRO: Sí, però les forces i potència

La població medieval és sobretot d'origen català i també aragonés

- a) Formeu grups de dos. Repartiu-vos els papers. Prepareu un poc la lectura. Ara llegiu-la en veu alta dramatitzant un poc, com si fora una obra de teatre. Enregistreu-vos amb el mòbil i sentiu-vos en acabar.
- b) Per què D. Pedro es troba tan a gust a Tortosa? Què entén per "pàtria antiga"?
- c) Per què diu que el català ha variat molt una volta s'instal·là al Regne de València?
- d) Fàbio li pregunta quin paper tingueren els aragonesos en la conquesta. Explica-ho.
- e) Com explica D. Pedro que al Regne de València fora el català i no l'aragonés la llengua que hi predominà? Quin argument li rebutja a Fàbio? Per què?
- f) Busca al Google Maps on és Traiguera. Quina extensió tenia en aquell temps el valencià?

4. Poc després, l'any 1566, el borrianenc Martí de Viciana en la seua *Crònica de la ínclita y coronada ciutat de Valencia* afirma el següent:

- a) Les paraules del cronista valencià Martí de Viciana corroboren l'afirmació de D. Pedro que acabes de llegir sobre l'extensió del valencià? Raona-ho.

5. Llig este petit text extret d'un juí transcrit l'any 1607. Hi apareix un forner del raval oriolà de Sant Agustí dient estes paraules:

- a) Coneixes el raval de Sant Agustí d'Oriola? Si localitzes el carrer de Sant Agustí sabràs trobar-lo.
- b) Et sembla un text de caràcter col·loquial o formal?
- c) Tenint en compte que este forner està parlant davant de la Justícia, creus que el valencià devia ser la seua llengua? Raona-ho.

principal, tota o quasi, era de Catalunya, i per açò es manté a València la llengua catalana i no l'aragonesa. De tota manera, no deixaren de restar-hi també alguns llinatges d'Aragó i d'altres parts importants, que avui encara es troben allí.

FÀBIO: Una altra raó dona l'historiador valencià Pere Antoni Beuter per a explicar per què a València restà la llengua catalana. Diu que fou gran el nombre de donzelles de Lleida que allà foren portades per a poblar la ciutat. I això feu que començara a parlar-s'hi la llengua catalana, atés que les criatures més aprenen de les mares que no dels pares.

D. PEDRO: Ja sé que açò escriu Pere Antoni Beuter. Però és una explicació que no té força, perquè aquelles donzelles només poblaren la ciutat de València i, en realitat, la llengua catalana es mantingué i s'estengué per tot el Regne, de manera que avui es parla d'Oriola fins a Traiguera. I així no pot quadrar el que ell diu sinó el que jo dic: que és cosa certa que en aquell temps no sols el rei sinó tots els escrits del rei parlaven català, i així pogué mantindre's la llengua catalana i no l'aragonesa.

En Orihuela e su tierra siempre se ha guardado la lengua catalana: porque en tiempo de la conquista se pobló la tierra más de catalanes que de otras naciones, de las cuales heredaron la lengua, corazón, manos e obras.

Hui no he pastat però ahir pastí per a donar recapte a mos parroquians perquè donava pa a dos o tres parroquians.

(Text extret de Montoya, Brauli (2014) "L'oriolà: una varietat siscentista de la llengua catalana" en Mas, A., Millan J. & Montoya, B. *Llengua i identitat a Oriola en l'època foral*, Aj. d'Oriola)

La població medieval és sobretot d'origen català i també aragonés

6. Quina llengua devia parlar-se a Oriola segons es pot deduir del text que pots llegir en la porta de l'Olma d'Oriola, al costat del Col·legi de Sant Domènec? En quin any es va escriure?

7. Llig este darrer text on s'arreplega un testimoni d'una tradició familiar que es podria situar a mitjan segle XIX:

a) Quina conclusió en pots extraure?

En lo any de nostra redemció de MDLVIII se acabà aquest portal, sent jurats los molt magnífichs senyors Melchior Garciadellas, Juan Ferandes de Tuesta, Francés Almodóver, Andreu Manresa, Juan Miró.

Siempre recuerdo que mi buen padre me contaba que, habiendo trasladado mi abuelo su bufete de Elche a la Villa de Dolores, tuvo un respetable cliente, anciano labrador oriolano acomodado, a quin llamaban "El tío Pámies", que hablaba siempre en valenciano, y cuando le preguntaban:

"¿I com, sent vosté de Oriola, párla valenciá", contestaba:

"¡Aixó son móes de ára d'eixos monos! En Oriola sempre s'ha parlat valenciá".

Según me decía D. Paco Bonete, Pbro., esta familia Pámies existe todavía en Orihuela y és muy respetada.

(Text extret de Millan, Jesús (2014) "La llengua catalana a Oriola. Segles XIII-XIX. Testimonis i comentaris" en Mas, A., Millan J. & Montoya, B. Llengua i identitat a Oriola en l'època foral, Aj. d'Oriola).

3.5. Els repoblaments posteriors provenen de comarques castellanoparlants

1. A principis del segle XVII, el rei Felip III decretà l'expulsió de tots els moriscos dels regnes espanyols per motius fonamentalment religiosos.

a) Llig este fragment extret d'una entrevista a l'historiador Gerardo Muñoz:

b) Per què creus que l'expulsió dels moriscos suposà un daltabaix grandíssim per a l'economia valenciana?

c) Atenent l'origen dels pobladors que ocuparen l'espai deixat pels moriscos, creus que el castellà es pogué convertir ja en una llengua predominant a la comarca? Per què?

2. Les pestes es convertiren durant l'edat mitjana i moderna en un assot terrible per a la població europea.

a) Observa la transcendència que tingué la de 1648 en la teua comarca:

b) Explica per què, ara sí, la ciutat d'Oriola experimentà un canvi en els usos lingüístics arran d'esta epidèmia.

c) Per a comprendre la magnitud d'este canvi, et proposem que imagines una situació paral·lela. La ciutat d'Oriola actualment compta amb 34.000 habitants aproximadament. Considera per un moment que 14.000 d'estos habitants decidiren anar-se'n i que, en el seu lloc, altres tantes persones angloparlants provinents del Canadà s'hi instal·laren. Feu grups i comenteu-vos quins canvis es produirien a la ciutat (costums, gastronomia, oci, esports, llengües, etc.).

3. Localitza al vídeo [Teixim llaços des del sud del sud. El Baix Segura](#) el moment en què s'explica el canvi de llengua dels textos notariais d'Oriola. Quina raó justifica este canvi? Qui s'encarrega de fer-nos-ho saber en el vídeo?

En aquell moment els moriscos estaven concentrats en zones del Baix Segura, en el Vinalopó Mitjà i Baix i en l'interior de les Marines. [...] El 48% de la població dels pobles d'Alacant era morisca a principis del segle XVII. Pràcticament expulsaren la mitat dels habitants i després es repoblà amb cristians vells de la resta de la província, de la Manxa i, fins it tot, de Mallorca.

(Gerardo Muñoz. *Diari Informació*, 2011; traducció dels autors)

En el cas de la capital del Baix Segura, l'epidèmia de pesta que va esclatar el 1648, [...] segons les investigacions dutes a terme pels historiadors, [...] va matar a 5.000 oriolans, d'una població de 12.200 habitants, entre els mesos de febrer i juliol. El municipi fou repoblat per persones procedents majoritàriament de Múrcia.

(Violeta Tena. *El Temps*, 2020)

Els repoblaments posteriors provenen de comarques castellanoparlants

4. Llig este text extret de Viquipèdia que explica l'origen de les Pies Fundacions dutes a termes pel cardenal Belluga:

a) Situa en Google Maps les tres localitats més importants fundades pel cardenal Belluga.

b) Fixa't en Sant Felip Neri. A quin terme municipal pertany? A pesar d'això, quina llengua creus que és la pròpia d'esta localitat? Per què?

5. Fes servir el Google Maps per a mesurar distàncies entre punts del mapa. Per a fer-ho, situa el cursor en un dels punts i fes-hi clic amb el botó dret del ratolí. Açò obrirà un menú en què has de triar "Mesurar distància". A continuació, fes clic en l'altre punt del mapa que vulgues mesurar:

a) Mesura la distància en línia recta entre Oriola i Múrcia. Ara mesura la distància en línia recta entre Oriola i València. Quants quilòmetres de diferència hi ha entre estes ciutats?

b) Ara calcula la distància que es devia recórrer seguint les vies principals. Pots fer-ho seguint les mateixes instruccions que has seguit adés.

c) Quines conseqüències creus que ha tingut esta diferència? Imagina que els desplaçaments, temps en arrere, es feien en carro.

6. Ja saps que hi ha famílies a la comarca que duen cognoms com ara *Murcia*, *Mula* o *Cartagena*. Ara tens informació per a saber aproximadament per què. Inventa una història, tan extensa com vulgues, en què narres la vida de Marta, una dona que hagué de desplaçar-se de la seua Cartagena natal per a instal·lar-se a Albaterra. Situa-la en qualsevol dels tres grans moments en què es produïren desplaçaments de població cap al Baix Segura. I posa-hi imaginació!

7. Potser saps que a Torrevella es coneixen un bon grapat de cognoms d'origen genovés. En saps l'origen? En este article trobaràs la

Les Pies Fundacions és un sector de territori del Baix Segura i del Baix Vinalopó situat entre Crevillent, Elx, Guardamar del Segura, Rojals, Formentera del Segura, Granja de Rocamora, Almoradí, Catral i Albaterra.

Unes 5.500 ha, inicialment d'aiguamolls, van ser dessecades i colonitzades a partir del 1715 pel bisbe de Cartagena Lluís Belluga (conegut com el cardenal Belluga) per tal d'obtenir ingressos per a unes projectades fundacions pies de Múrcia i de Motril, consistents en cases de maternitat, d'òrfens i de joves extraviades, seminaris i escoles.

Per a aquesta finalitat, el 1715 va cedir la ciutat d'Oriola 25000 tafulles del seu terme, el 1720 la vila de Guardamar 13 000 tafulles del seu terme, i el 1725 Felip V les 222 ha (2 000 tafulles) que constituïren *La Majada Vieja* (actualment Dolores). El 1729 els possibles beneficis foren cedits a la diòcesi de Cartagena.

Els colons, que procedien en gran part de Múrcia, formaren diverses caseries i les tres poblacions: Dolores, que n'era el centre, Sant Fulgenci, situat a l'est, i Sant Felip Neri situat a l'oest, declarades viles el 1732, tot i que la darrera població acabaria sent el 1884 una pedania de Crevillent.

(Viquipèdia)

Segons una teoria popular, un grup nombrós de persones que hui en dia viu a Torrevella descendixen de famílies provinents de l'illa de Tabarka, antany de sobirania espanyola. Estes persones, després de ser capturades i conduïdes a l'Alger, l'any 1763 foren rescatades del seu captiveri per Carles III i portades a la península. Primer s'instal·laren a Cartagena; després, foren acollides a Alacant i, a la fi, se'ls concedí establir-se a l'illa alacantina de Sant Pau o Illa Plana, la qual, a partir de llavors, prengué el nom de Nova Tabarca. Es creu que alguns es desplaçaren a Torrevella i s'encarregaren de construir la població, l'església i les defenses. [...]

Però la veritat és que entre els primers pobladors de Torrevella, només trobem una família oriünda de la Tabarka africana que hi arribà abans de 1789, després d'estar captiva a Tunis: els Montecarino-Pitaluga. Posteriorment, hi arribaren dos tabarquins més, Cipriano Cerecetto Pitaluga i Francisco Pomata, ja nascuts a Espanya.

En realitat, els genovesos s'establixen a

Els repoblaments posteriors provenen de comarques castellanoparlants

informació que ho explica:

a) Si residiu a Torrevella i sou estudiants d'un centre escolar d'esta ciutat, podeu preparar una petita exposició sobre esta història. Podeu buscar més documentació (fotos, textos...). També podeu entrevistar les famílies que porten estos cognoms per a descobrir què en saben. Convideu altres instituts de localitats de la comarca perquè coneguen, gràcies a la vostra exposició, esta fita històrica tan interessant de la vostra localitat.

8. El Baix Segura, com la resta de comarques valencianes, rep en els darrers temps la vinguda de famílies de diversos orígens del món. Esta aportació convertix la comarca en un territori multicultural, multiètnic i encara més multilingüe. Ací tens la llista dels 30 cognoms més freqüents al Baix Segura de població nouvinguda. Intenta esbrinar de quines zones o països deuen provindre:

Torrevella molt més tard que este lloc rebera els primers pobladors: en concret, cap a 1810. D'aquells primers genovesos afincats a Torrevella encara perduren els cognoms Moreno, Boracino, Mora, Carcaño, Schiappaprietta, Fortipiano, Tuso i Blanco. La rama familiar dels actuals Parodi s'assenta a Torrevella a mitjan segle XIX, igual que passa amb altres famílies, estes sí, d'origen tabarquí: Chacopino, Ruso i Manzanaro.

La importància numèrica dels pobladors genovesos no és massa gran, però sí que representen un canvi en l'orientació de l'economia torrevellenca. Sabem que es vinculen preferentment amb professions del sector mariner i comerciant. La majoria, encara que no tots, es casen amb dones pertanyents a famílies de patrons i mariners de Torrevella. Les raons que expliquen el seu assentament foren l'atractiu comercial, la creació de la Duana (1806) i l'habilitació del port (1810) i la situació bèl·lica a Europa, ocupada per les tropes franceses.

(Francisco Sala Aniorte. *Diari Información*, 2018; traducció i adaptació dels autors)

Rànquing	Nom	Total	Per mil (‰)
1	SINGH	625	5,262
2	SMITH	443	3,730
3	JONES	326	2,745
4	RODRIGUEZ	323	2,719
5	GONZALEZ	238	2,004
6	MARTINEZ	234	1,970
7	BOUKRAA	228	1,920
8	SANCHEZ	228	1,920
9	GARCIA	218	1,835
10	TAYLOR	210	1,768
11	LOPEZ	198	1,667
12	KAUR	197	1,659
13	WILLIAMS	194	1,633
14	GOMEZ	185	1,558
15	BROWN	183	1,541
16	CHEN	166	1,398
17	PEREZ	166	1,398
18	RAMIREZ	165	1,389
19	DA SILVA	145	1,221
20	DAVIES	144	1,212
21	IVANOVA	139	1,170
22	IVANOV	136	1,145
23	HU	135	1,137
24	CASTRO	129	1,086
25	JOHNSON	129	1,086
26	HARRIS	127	1,069
27	DIAZ	126	1,061
28	MARTIN	124	1,044
29	TORRES	124	1,044
30	EVANS	122	1,027

(Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana. Conselleria d'Economia Sostenible, Sectors Productius, Comerç i Treball)

3.6. Oriola. Una ciutat clau per al futur de la societat valenciana

1. El nom de la ciutat d'Oriola no té un origen clar.

a) Aparentment podria provindre de l'adjectiu femení llatí *aureola*. Els romans, de fet, li donaren el nom d'*Aurariola*, segurament una deformació d'este adjectiu. Si fora cert l'origen esmentat, què vol dir este adjectiu? A què creus que podria haver-se aplicat per a donar nom a la ciutat?

b) Però tenint en compte que la ciutat probablement va ser fundada per pobles preromans, no sembla versemblant que l'origen del nom siga llatí. Busca altres topònims que comencen per *or-* (o per *ur-*), que significa 'aigua'. Creus viable que el nom d'*Oriola* tinguera relació amb el mot *ur* 'aigua'? Raona-ho.

2. Mira esta botiga d'informàtica de la ciutat d'Oriola. Per què creus que es diu així?

a) Busca a Viquipèdia la paraula *oriol*. Què significa? A què creus que es deu eixe nom? Quins altres noms rep en valencià? I en castellà?

b) Consideres que l'ocell que corona la bandera d'Oriola té aspecte d'un oriol? Raona la resposta.

c) Mira el vídeo [Teixim llaços des del sud del sud. El Baix Segura](#). Quin ocell és realment el que corona l'estendard? Per què creus que se li degué donar el nom d'*oriol*?

3. Documenta't sobre la llegenda de l'Armengola. Si eres d'Oriola, pots preguntar-ho a persones de la teua ciutat. També pots fer una recerca en internet. Amb la història has de crear un petit còmic.

a) Elabora un guió de la història.

b) Selecciona els moments que consideres més apropiats per a convertir-los en una vinyeta.

Oriola. Una ciutat clau per al futur de la societat valenciana

c) Fes un esbós a mà alçada de les vinyetes, els continguts que hi vols dibuixar i els textos que apareixeran en els globus. Recorda que pots fer servir globus corresponents a discursos dits o pensats pels personatges o bé altres corresponents al narrador de la història.

d) Passa-ho en net.

e) Exposeu a les parets de la vostra aula els còmics i decideu quin és el millor per a atorgar-li un premi.

4. Compara l'aspecte del campanar de la Seu de València, el Micalet, i el campanar de l'església de les Santes Justa i Rufina. Explica les semblances que hi trobes en aparença. Després, busca informació sobre l'any de construcció, l'autor, l'estil, etc. A quina conclusió arribes?

5. A Oriola es pot admirar el magnífic convent de Sant Doménec. Quina d'estes afirmacions consideres que es poden atribuir a este edifici?

a) És l'edifici monumental més gran del territori valencià.

b) Hi conviuen quatre estils arquitectònics: el gòtic, el renaixentista, el barroc i el rococó.

c) Fou fundat pel cardenal Lloaces.

d) Es comença a construir en el segle XIII.

e) Fou declarat Monument de les Belles Arts per la reina Isabel II.

f) S'hi fundà la primera biblioteca nacional pública dels regnes d'Espanya, en el segle XVI.

g) Fou la seu durant vora tres segles de l'extinta Universitat d'Oriola.

6. Mira la foto amb atenció. Es tracta de l'església del Salvador, la catedral d'Oriola. Per què creus que hi ha tantes senyeres?

Convent de Sant Doménec

Voltes de la catedral d'Oriola

Oriola. Una ciutat clau per al futur de la societat valenciana

7. Estos noms són topònims oriolans: *El Oriolet*, *El Rabaloche*, *Las Espeñetas*, *Torre de Embergoñes* i *Cantó Forat*. Intenta explicar per què no es diuen així: **El Orihuelito*, **El Arrabal Rojo*, **Las Peñitas*, **Torre de don Vergüenzas* i **Esquina Agujereada*.

8. El riu Segura, nom probablement d'origen àrab, és la columna vertebral de la comarca i de la seua capital. I genera una horta fantàstica que hauria de ser Patrimoni de la Humanitat. Llig estes expressions relacionades amb l'horta del Baix Segura i investiga què deuen voler dir. Seria ideal que pogueres preguntar a un llaurador de la zona perquè te les explicara (ho indiquem de tres maneres: en valencià, en castellà local i en el castellà estàndard, segons Guillén, José (1974): *El habla de Orihuela*):

- a) Séquia / **sequia** / acequia
- b) Assarb / **sarbe** / azarbe
- c) Escorredor / **ehcorrior** / escorredor
- d) Sénia / **senia** / noria
- e) Assut / **asul** / azud
- f) Tregilla / **trejilla** / traílla
- g) Dalla / **dalla** / guadaña
- h) Corbella / **corbilla** / hoz
- i) Bardissa / **bardisa** / seto
- j) Trespol / **trespol** / pavimento
- k) Plantatge / **plantaje** / llantén

9. Llig este fragment d'un article de premsa dedicat al poeta Miguel Hernández, l'oriolà universal:

- a) Resumix el contigut del fragment.
- b) Quina idea principal se'n desprén?

Riu Segura al seu pas per Oriola

Analizando su obra –labor que ha realizado con cariñosa dedicación su biógrafa María Gracia Ifach– se observa el uso de términos totalmente valencianos. Así, por ejemplo, utiliza en la prosa *Pastor plural* la palabra valenciana «rosigueante», refiriéndose a la actividad rumiante de la cabra. Igualmente, al referirse a las adelfas, prefiere utilizar el término valenciano de «baladre», así como suele usar el verbo «padecer» (claramente proveniente del valenciano «patir») en vez del castellano «sufrir», y la palabra «quijal», en vez de «muela».

Respecto a los nombres personales, utiliza el nombre valenciano de «Batiste» varias veces, y a su misma madre la llama con el diminutivo valenciano de «Concheta». [...]

A Miguel le gustaba usar, de vez en vez, frases en valenciano, sobre todo el clásico «ché». Respecto a esto existe un texto no muy conocido. Se trata de una carta que dirige Miguel a su esposa desde la cárcel de Alicante, en la que, después de exponerle su dramática situación física, termina con la siguiente frase de despedida: «Hasta demá, como decimos los valencianos».

(Esteve, Francisco (1980) "Valencianidad de Miguel Hernández", diario *El País*)

Oriola. Una ciutat clau per al futur de la societat valenciana

10. Gabriel Miró va immortalitzar la ciutat d'Oriola i el riu Segura —sota els noms de *Oleza i Segral*— en dos de les seues obres (*Nuestro Padre San Daniel* i *El obispo leproso*). Tot i que és crític amb la societat oriolana, les seues descripcions són inoblidables. Llig este fragment d'*El obispo leproso* (publicada l'any 1926) del que observa en el trajecte de Múrcia a Oriola:

a) Busca al diccionari les paraules que no entengues.

b) Quin tipus de substantius hi predomina?

c) Llig este altre fragment d'una novel·la *Entre naranjos* del valencià Vicent Blasco Ibáñez (publicada l'any 1900):

d) Segons els dos textos que has llegit, què diries que tenen en comú les hortes d'Oriola i de les comarques valencianes centrals?

Buena sonaja de los molinos; olor de harinas y salvados; olor de almazaras; olor de higueras, de naranjos, de maíces y cáñamos; los bancales de cáñamos donde pudo guarecerse toda la facción de Lozano en los tiempos heroicos. Llegaba de la vega el aliento del Segral, allí río crecido, del todo agrícola y caminante.

Casas de hacenderías. Casalicio de los señores. Porches y pilares con cuelgas de mazorcas. Estufas de capullos de la seda. Cañizos de almijar. En los zafariches se enjugaban los trigos, las ñoras, las cebadas. Al sol de las eras secaban sus meollos los calabazones de odre, las calabacillas bocaes, las calabazas rotundas de cortezas de callo.

Viejos cipreses de aguja húmeda de cielo; su sombra, aceitada de antigüedad, y en el cerrado follaje el ruiseñor de todas las primaveras.

Romeros, jazmines, laureles; el aljibe con toldo de rosales. Jabardillos de palomas y golondrinas que vuelan redondamente y algunas descansan en las mismas socarreñas, en las mismas gárgolas de las palomas y golondrinas de antaño.

Calma de los insignes olivares. Sembradío, almendros y viñar que suben los oteros y bajan los barrancos; y en las lindes, los setos de granados agrios; de aromos con su leña de púas y sus cabezuelas de pelusa fragante; las pitas, con sus espadones dentellados y sus candelabros de tortas en flor; las chumberas, retorciendo sus codos de rebanadas verdes que dan en el borde los erizos de los higos.

Los naranjos extendíanse en filas, formando calles de roja tierra, anchas y rectas como las de una ciudad moderna tirada a cordel, en la que las casas fuesen cúpulas de un verde oscuro y lustroso. A ambos lados de la avenida que conducía a la casa, extendían y entrelazaban los altos rosales sus espinosas ramas. Comenzaban a brotar en ellas los primeros botones anunciando la primavera. Entre el rumor de la brisa agitando los árboles y el parloteo de los gorriones que saltaban en torno de los troncos, Rafael percibió una música lejana, el sonido de un piano apenas rozado con los dedos, y una voz velada, tímida, como si cantase para si misma.

Material didàctic per a l'alumnat

3.7. El castellà del Baix Segura

• Proposta bàsica

1. Compara el parlar del teu poble amb el que sàpies del dels pobles veïns. Potser un dels teus pares o algun avi són d'un altre poble de la comarca; potser tens companys o companyes d'institut dels pobles del costat: pregunta'ls quines són les paraules o diferències que ells perceben.
2. Ara contrasta'l amb el que sàpies del parlar dels murcians. Ja t'avancem que no hi ha moltes diferències, però de segur que en trobes alguna (que t'hi ajuden els pares o els avis). Potser la diferència més visible és que al Baix Segura se sesseja (*sien, sapato, seresa*) i a Múrcia no.
3. Ara que hem entrat en matèria, enumera les paraules o característiques del teu parlar que consideres que no coincideixen amb el castellà que t'ensenyen a l'institut.
4. Consideres que encara es manté viu el sesseig entre els jòvens? En quins contextos penses que es manté millor? Si trobes que es perd progressivament, reflexiona per què.
5. Sabies que vora el 80% dels castellanoparlants sessegen (mitja Andalusia, Canàries i tota Amèrica Llatina)? Reflexiona per què el sesseig és considerat un fenomen vulgar. Ho consideres lògic? Mira què en diu el *Diccionario panhispánico de dudas* (<https://www.rae.es/dpd/c>):

En las hablas del centro, norte y este de España representa el sonido interdental fricativo sordo /z/: *cena* [zéna], *aciago* [aziágo].

En las hablas del suroeste peninsular español, en Canarias y en toda Hispanoamérica representa el sonido predorsal fricativo sordo /s/ (*cena* [séna], *aciago* [asiágo]). Este fenómeno recibe el nombre de «seseo» (seseo).

6. Coneixes les intejeccions següents: ¡Até! ¡Atí! ¡Acho! ¡Pichín! ¡Pos pijo! ¡Jeta!?! Quan

El castellà del Baix Segura

creus que s'utilitzen? En coneixes alguna altra que consideres característica del teu poble?

• Proposta avançada

7. Entrevista persones majors del poble. Mostrant-los imatges, pregunta'ls els noms de:

- el joc que en castellà es diu *rayuela*
- *las canicas*
- *la alcachofa*
- *la coliflor*
- *los cacahuets*

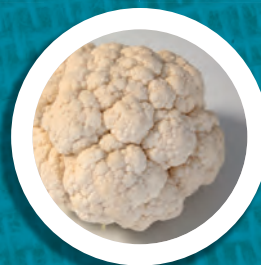
No anomenes cap paraula per a no influir en la resposta. Per acabar, ara esmenta'ls estes expressions i pregunta'ls si les coneixen i què signifiquen. Anota la seua resposta:

- el verb *repiscar*
- el verb *regoldar*
- la locució *ir a cuscaletas*
- la locució *ir a tatas*

8. Comprova si totes les respostes que acabes d'obtindre apareixen al *Diccionario de la lengua española* de la Real Academia Española (<https://dle.rae.es/>).

9. N'hi ha que són habituals en el teu propi parlar o només en coneixes alguna d'oïda? Com les diries tu ara?

10. Reflexioneu a classe sobre la pèrdua del parlar tradicional. ¿Creeu que la desaparició de les paraules i expressions dels vostres pares o avis és beneficiosa? O penseu que no era necessària i que potser és compatible amb el model de llengua estàndard per a àmbits més formals? Podeu iniciar un debat si observeu que hi ha posicions encontrades.

3.8. Els valencianismes del Baix Segura

• Proposta bàsica

1. Sabies que el castellà que es parla al Baix Segura està impregnat de paraules en valencià? Te'n ve alguna al cap? Entre tota la classe feu una pluja d'idees i mireu de recopilar-ne un grapat.
2. De vegades no són només paraules, sinó expressions o formes verbals com ara *¡veste!* en compte de *¡vete!* o *me voy a ca la vesina* en lloc de *me voy a casa de la vecina*. Intenta explicar què vol dir *a arrapa terrós*, *a cos-cos*, *a foscas*, *al gallé*, *a orri*, *coger la barchilla*, *haser fuchina*; *Si la Candelaria plora*, *el invierno está fora*, *y, si no plora, ni dentro ni fora*. Si no n'estàs molt segur/-a, mira de preguntar-ho a gent major del teu poble.
3. Reflexiona en grup per què creus que hi ha tantes paraules en valencià a la teua comarca.

• Proposta avançada

4. Ara podríem analitzar un a un els camps semàntics següents i comprovar si coneixes els valencianismes que sentim entre els majors de la comarca i que et suggerim. Saps què signifiquen? Si no ho tens clar, novament pregunta als familiars majors o als veïns:

a) Fruita i verdura: *ajo porro*, *alficós*/*africós*, *bajoca*, *blea*, *carlota*, *crilla*, *floricol*, *garrofa*, *higo de pala*, *jangrón (de uva)*, *jínjol*, *melón de agua*, *pansió*, *pésoles*, *piñón de abercoque*, *pruna*, *salmorra*, *tápena*, *torrao*, *tramuso*, *vitetelguitete*.

b) Alimentació, cuina: *ansa*, *cantón*, *companaje*, *chulla*, *desbravao*, *escullar*, *fregasa*, *grillas*, *llanda*, *llonsa*, *mano de mortero*, *minchar*, *rosegó*, *safrán*, *socarrao*, *sopada*, *telo*, *torrá*.

c) L'home i accions relacionades: *abotinflao*, *acachar*, *adivinalla*, *amagar*, *amerar*, *angrunsaera*, *aponarse*, *arracá*,

BAJOCA llanda blea
MERLA abercoque
companaje **PORPUTA**
cagarnera escullar suro
fregasa GARROFA
angrunsaera pruna
camal **VEDRIOLA** sostre
ESPOLSAR aponarse
cósiol **ESCLAFAR dalla**
POLSAGUERA calbotaso
sucha esfarrar pésoles
esclatar **LLAMPO**
terrós **CORVILLA** boria
solaje **MANIFASERO leja**

Els valencianismes del Baix Segura

arrapón, arresarse, arnao, bafá, бага, bambolla, barra, beber al gallé, becá, bleda, boño, borraúra, botijoso, buchaca, bufa, bufeta, calbotaso, camal, cantusear, capusón, carús, chular o suliar, chuplío, corva, cute (jugar a), embafar, embolicar, embosar, empomar, endormiscao, enronia, escarcullar, esclafar, esclatar, escupiñar, esfarar, esfaratar, espentolao, espolsar, esternuá, estriar/destriar, estufío, fuchina, gargamel, garrón, grapá, higuera, ir a la cos-cos, lladre, mamprendre, mañaco, melsa, menugalla, minchar, noviaje, ovedao, pancha (y panchaso), pérdula, pulsos.

5. Augmentem un poquet el grau de dificultat: mira de comprovar si els familiars majors coneixen el nom de les plantes i animals següents. Calcula quin percentatge de les paraules són conegudes. Totes estes paraules s'han pres també del valencià:

a) Plantes i arbres: *baladre, camarroja, cañote, fenás, floreta, junsá, lisón, puncha, sarrajón, serriche, soca, tendral*. També els noms dels arbres: *garrofero, noguera, perera, prunera, olivera*.

b) Insectes, aus, animals en general: *bacoreta, blanca, bonítol, cael, cagarnera, caparra, cherro, clanco/cranco, corcón, covar, ensa, gafarrón, gavina, golfín, jerri, judía, llueca (i llocá), marful, merla, palputa/porputa, remugar, reolín, sorel, vinsón*.

6. Ara podeu treballar en grup. Busqueu les paraules que apareixen a les preguntes 4 i 5 al *Diccionario de la lengua española* de la RAE per a constatar si hi apareixen o no. Repartiu les paraules entre els grups que formeu. En cas que les hi trobeu, anoteu quina informació sobre l'ús s'hi aporta (si és col·loquial, si és propi d'alguna zona determinada, etc.).

7. Hem triat del llistat anterior estes paraules: *baladre, cadenera (cagarnera), camal, caparra, covar, dalla, gafarró, garrofer, merla, noguera, olivera, perera, prunera, remugar, soca*. Indica la traducció al castellà

**Olivica comía,
piñónico al suelo**

Els valencianismes del Baix Segura

de cadascuna d'elles. Si la desconeixes, et proposem buscar-les en un vocabulari bilingüe (castellà / valencià-català). Entra a l'adreça següent i punxa: <https://www.diccionaris.cat/>.

8. Quines paraules de totes les que han aparegut en els exercicis anteriors consideres que es mantenen ben vives entre els jóvens? Reflexioneu conjuntament sobre les raons que expliquen per què se n'han perdut moltes. Esbosseu, per escrit, la raó o les raons fonamentals.

9. Observa la sopa de lletres següent. Busca-hi set paraules procedents del valencià que es diuen a la comarca: *camal*, *bajoca*, *pésol*, *polsaguera*, *boria*, *anrunsaera* i *manifasero*.

10. Ara que ja teniu nocions d'història de la comarca i de llengua, vos proposem una darrera reflexió al voltant d'estes dos preguntes:

- El castellà que es parla a la comarca s'entendria sense la presència del valencià?
- El valencià forma part del vostre bagatge lingüísticocultural?

Compartiu en veu alta les vostres impressions i els vostres arguments.

Z	A	U	P	M	A	N	I	F	A	S	E	R	O
W	J	S	W	C	I	B	W	N	D	Z	J	C	R
P	B	X	D	E	F	R	X	Q	L	E	V	Q	E
O	B	L	D	A	J	Y	G	F	O	U	I	C	N
L	I	U	Q	N	C	E	W	T	G	O	Y	E	T
S	Z	C	L	G	F	P	M	P	È	S	O	L	Q
A	H	D	P	R	C	B	A	C	K	Z	D	H	A
G	D	W	M	U	Y	C	D	J	M	W	X	P	B
U	C	N	A	N	J	E	V	J	R	T	H	J	O
E	U	F	X	S	K	Q	Y	V	Z	S	L	H	R
R	G	H	C	A	M	A	L	X	I	Z	C	H	I
A	E	H	M	E	B	S	B	A	J	O	C	A	A
T	M	C	M	R	H	O	L	D	A	J	P	W	O
Q	D	P	H	A	E	K	O	A	J	U	X	O	R

3.9. Els pobles de la comarca que parlen valencià

• Proposta bàsica

1. Sabies que dins del terme d'Oriola hi ha una pedania que parla valencià? Es tracta de Barba-roja.

a) Intenta localitzar-la en Google Maps. Descriu la seua localització, les comunicacions per carretera i les distàncies amb els pobles veïns.

b) Amb esta informació, explica per què creus que en el dia de hui encara manté la llengua que, a la major part de la comarca, es va perdre fa més de dos segles?

2. L'altre poble que parla el valencià al Baix Segura és Guardamar. Intenta també explicar, una vegada l'hages ubicat en el mapa, els motius que podrien justificar la conservació del valencià. Recorda que la repoblació castellanomurciana de la comarca va començar des de l'interior.

3. A Guardamar hi ha un monument que representa la unitat i l'extensió de la llengua catalana. El pots contemplar en la foto que adjuntem. Coneixes els límits exactes que corresponen al territori actual on es manté la llengua que van parlar durant segles a tota la comarca del Baix Segura? Busca-ho per internet.

4. A quants quilòmetres del teu poble es troba la primera localitat valencianoparlant? Pensa que podria ser Guardamar o Crevillent, segons el lloc que prengues de referència. Ja saps com calcular les distàncies fent servir Google Maps. Mira també la distància entre Múrcia o Cartagena i Guardamar o Crevillent. Tenint en compte que el valencià va arribar a ser viu en aquelles dos ciutats, pots deduir-ne fàcilment el retrocés que ha patit el valencià en els últims segles.

Barba-roja

Guardamar

Els pobles de la comarca que parlen valencià

5. Analitza la graella comparativa següent:

- Quin dels dos parlars consideres més pròxim al valencià que aprens a l'escola?
- Podries reescriure les solucions del valencià estàndard? Convindria que t'hi ajudara el professorat.

6. Intenta detectar en la taula els castellanismes que incorporen els parlants de Barba-roja i Guardamar en el valencià que ara parlen? Per què creus que tenen tantes paraules en castellà?

7. Estos textos estan escrits en valencià oriolà antic. Actualitza'ls fent servir el valencià actual més general:

• Proposta avançada

8. Torna a revisar la taula de la pregunta 5 i compara-la amb les paraules marcades en groc al quadre inferior. Tenint en compte que *esquina* és un castellanisme propi també del parlar de Guardamar i Barba-roja actual en compte de *cantó*:

- A quin parlar s'aproxima més l'antic oriolà? Al de Guardamar o al de Barba-roja?
- Així doncs, imagina com devia ser el valencià de l'Horta d'Oriola al segle XVII: inventa una frase que continga alguns dels mots de la graella. Llig-la en veu alta i grava l'àudio en el teu mòbil. Després compartiu els àudios a classe.

9. Busca en el *Diccionari normatiu valencià* la definició de les paraules *substrat* i *superstrat*.

a) Acaba d'escriure la definició que s'hi dona:

• *Substrat*: "Llengua que, en un territori determinat, ha sigut.....".

• *Superstrat*: "Llengua que, en un territori determinat, s'ha introduït.....".

Barba-roja	Guardamar	castellà comarcal
plau, dijaus màniga, ginoll neboa, roa nadal, mocodó(r) caria, paraula es hòmens i es dones soc d'aquí som / sou me muic jo vaig parlà(r) el matí sancer taratinya follí carxofa ortiga renoc sagrantana juete pimiento, ceressa cullera, cingró, fregall darrere, damunt monya, pessic	plau, dijaus mànega, genoll neboa, roa nal, mocaor caïra, palaura les hòmens i les dones sic d'aquí sem / seu me murc jo parlí el maití entregue taranyina sutja ancanària marranxinx rana fardatxina juet pebrera, cirera cutxara, garbanço, estropall detràs, encima monya, repixco	llueve, jueves manga, rodilla (ruilla) sobrina, rueda (ruea) navidá, pañuelo silla, palabra los hombres y las mujeres soy de aquí semos / seis me muero yo hablé la mañana entera telaraña sucha alcasil (arcasil) marranchincha rana lagartija juguete pimiento, seresa cuchara, garbanso, estropajo detrás, ensima moña (muñeca), repisco

Hui, a cosa de les set hores del *maití*, poc més o menys.

–Señor Vicent Ferrando, no veu com es ven pa en aquella *esquina*, casa de Mariana Ferrandes, sens ser panadera?"

–Què fan *aquí*? No saben que es ma faena y este forment y civada és meu?

Ahir *pastí* per a donar recapte a mos parrochians

(Brauli Montoya, 2018: "Aproximació a la cronologia de la substitució lingüística a Oriola durant el segle XVII", eHumanista//VITRA 14, pp. 26-543.)

Els pobles de la comarca que parlen valencià

b) Segons estes definicions, el valencià és llengua de substrat o de superstrat respecte al castellà del Baix Segura? Raona la resposta.

c) I el castellà és llengua de substrat o de superstrat respecte al valencià? Raona la resposta.

3.10. Els prejudis lingüístics

• Proposta bàsica

1. En lingüística el concepte *tancat* s'aplica a una vocal que s'articula amb la boca més tancada respecte a unes altres considerades obertes. Podríem dir que les vocals /u/ i /i/ són vocals tancades; la /a/ és sempre oberta.

a) Ben sovint sentim que l'andalús o el castellà que es parla a la comarca és un castellà tancat (o *cerrado*) o que el valencià de Crevillent i Elx és molt tancat: vol dir que es parla en la /u/ o en la /i/?

b) Si la resposta és negativa, per què penses que s'utilitza eixe adjectiu? Amb quina finalitat?

c) Podria tractar-se d'un prejudi? Potser vol dir 'diferent, difícil d'entendre (se suposa que per als que no hi estan familiaritzats)'? Raona la resposta.

2. Quan classifiquem un parlar com a *tancat*, creus que podria explicar-se senzillament perquè el desconexim? Diuen que només s'estima allò que es coneix. Raona la resposta.

3. Reflexiona sobre els conceptes bast/fi, fàcil/difícil, lleig/bonic aplicat a les llengües i valora si es tracta d'apreciacions objectives o subjectives.

4. Reprenquem la pronúncia comarcal de la grafia *z* davant de *a*, *o*, *u* (*za*, *zo*, *zu*) i la *c* davant de *e*, *i* (*ce*, *ci*), que conflueix amb la *s*. Llig este paràgraf extret del diari *Notiamérica*:

a) Estàs d'acord amb la utilització del terme *correctamente* i el fet que es considere que la pronúncia sessejant "no es exacta"?

b) En eixe cas, el francès (*force*), el portugués (*cebola*), el valencià (*cirera*), l'anglès (*city*) i tantes altres llengües ho fan malament?

España, en su mayoría, **pronuncia correctamente** la 'Z' y la 'C' pero hay regiones en las que **esta pronunciación no es exacta** y se pronuncia igual que la 'S'

(Diari *Notiamérica*, 2016)

Els prejudis lingüístics

c) Tota Amèrica Llatina, Canàries, mitja Andalusia i el Baix Segura parlen incorrectament per definició?

d) Raona totes les respostes.

5. En relació amb la pregunta anterior, reflexiona què hauria passat si l'estàndard castellà s'haguera basat en els parlars andalusos sessejants o en el parlar del Baix Segura.

6. Què tenen en comú estes imatges?

7. Saps què vol dir *patrimoni*? Mira la definició del *Diccionari normatiu valencià* (DNV) i debat a classe si és important o no preservar-lo.

8. D'açò també se'n diu *patrimoni*, en concret *patrimoni immaterial*:

a) Per què penses que moltes voltes no valorem de la mateixa manera el paisatge natural que ens envolta, els costums i les tradicions dels nostres pobles, que hem heretat dels nostres avantpassats?

• Proposta avançada

9. Parem atenció en alguna festa tradicional que consideres emblemàtica:

a) Per què hem de renunciar a les nostres tradicions i en canvi acceptar-ne d'altres de forasteres, com ara el Halloween? Són compatibles?

b) És necessari preservar les nostres tradicions? Raona la resposta.

c) Per què en altres parts del planeta no adopten les nostres festes i nosaltres sí que adoptem les seues, ben sovint en detriment de les nostres?

10. Llegeix este text de Joan-Carles Martí extret del diari *Núvol*:

Amics meus,

Deixeu-vos d'halloweens i recupereu les tradicions més nostrades. Jo que no crec gens en l'Església Catòlica (malgrat ser la vertadera) no deixaré de posar, aquesta nit, un parell d'animetes a la finestra del meu balcó perquè els morts de la meua família ens visiten.

Això ho recorde, des de que tinc ús de raó, perquè ma mare les feia ben senzilles: dintre un platet, oli d'oliva i un ble de cotó fluix. L'endemà ma mare ens alçava a tots a les sis del matí i, mentre desdejunàvem d'una gotada de xocolata i pa torrat banyat en l'espessoreta, els esperits llars es gitaven als llits que ma mare havia fet amb molta tibantor perquè els llits havien d'estar en son punt quan arribassen els nostres morts.

Els prejudis lingüístics

- a) Formula el tema.
- b) Fes-ne un resum de 6 o 7 ratlles.
- c) Després de llegit, poseu en comú les vostres percepcions sobre el que s'hi explica.

11. La llengua d'un poble també es pot considerar patrimoni? El valencià, que s'ha parlat durant més de cinc-cents anys al Baix Segura, el podem considerar com a patrimoni nostre? Raona la resposta.

12. Hi ha, segons la Constitució espanyola i l'Estatut d'Autonomia, dos llengües oficials a la Comunitat Valenciana. Oficials vol dir que estan al mateix nivell. Això implica que qualsevol ciutadà té dret a usar la que vulga en tots els contextos. És important que l'Administració les domine per igual per a poder respectar el dret dels usuaris a adreçar-s'hi en valencià? Reflexiona-hi a l'aula.

13. Analitza la imatge següent i intenta esbrinar el motiu pel qual una llengua oficial i pròpia d'un territori es considerada *estrangera* en una botiga d'Alacant. És acceptable la decisió d'esta llibreria?

Perquè després diguen que les tradicions “més catòliques” no són ben romanes, paganes i, fins i tot, neolítiques. Ma mare va nèixer a Oriola el 1926 i això ho va aprendre de sa mare i aquella de la seua, i aquella, i aquella... I ara em toca a mi!

Ma mare va morir fa quatre anys i mon pare va morir fa tres setmanes. Ma germana va morir als trenta-tres anys, fa ara divuit anys, i quan soterraren mon pare trobaren que el cos de sa filla, ma germana, estava incorrupte: amb pell, pèl i de tot. A mi no em va estranyar gens.... Era una santa de tan bona persona! Com que no cabien els tres taüts la posaren en una bossa ben gran però no la van desfer gens: de cos sencer.

Jo ja li ho he dit a na Lídia, ma muller: “Nena, d'aquesta nit no passa i prepararé les animetes perquè els esperits llars no es perden camí de casa”.

Després de molt insistir –es feia la sorda– he aconseguit que em digués on era el cotó d'emergència perquè l'oli d'oliva ja sé jo on es troba. I també hauré de buscar un misto, altrament dit “llumí” a l'Alguer.

El cas és que acabe d'arribar del Cementeri Nou d'Elx on tots tres viuen –o no viuen– en grandola, allà dalt, a la partida rural elxana que es diu la Peña de les Àguiles, on es veu des del Maigmó, aquí en diem la Peña Arnesa, a les llacunes de Guardamar-Torrevel·la. Com que avui fa ponent la claror era absoluta i gairebé veig Eivissa mar endins però, més prop, Tabarca, l'Illa, resplendia. Penseu que la mar és a unes cinc llegües d'aquest bellveure.

I la riata de cotxes, de camí al cementeri, era inacabable. Els he posats, als meus tres, dins un pitxeret d'aigua, un ramellet fantasiat amb tres roses, una de cada color: rosa, vermella i carabassa. M'he permès, fins i tot, escriure una targeta que he trobat en català a la floristeria “Arbre” del meu barri d'Altabix. Diu, no calen més paraules, “moltes gràcies”. La deuen portar de les Barcelones perquè això, al País Valencià, no es fa. És una noteta amb lletra anglesa, la meua, per si miren la bústia aquesta nit: “del vostre fill i de ton germà”. Com que he sigut sempre així, a bon segur que se'n riuen tots tres en llur tercera planta amb vistes al Camp d'Elx i a la Mediterrània.

Demà de matinet em tornen la visita. N'estic convençut...

(Joan-Carles Martí (2013), diari Núvol)

Material didàctic per a l'alumnat

3.11. L'arquitectura, els oficis i l'entorn també ens agermanen

• Proposta bàsica

1. Coneixes el costum de menjar la mona per Pasqua?

a) Busca en Viquipèdia en quins llocs hi ha la tradició de menjar-se la mona.

b) Investiga d'on deu provindre el costum tan arrelat i com s'explica que es posen ous en la mona.

c) Pregunta als pares o avis quan es feia i en què consistia la tradició de menjar-se la mona.

2. Investiga una mica en quins llocs és típic l'arròs amb crosta (o *arroz y costra*). Quins dies es menja? Quins ingredients té? Saps a quin poble dediquen un dia on tothom menja crosta i se celebra de manera festiva?

3. Formeu grups a classe.

a) Trieu un dels menjars següents (dolços, ensalades o plats de calent) o qualsevol altre que siga típic del vostre poble: *toñas (mantecao de canela, toña escaldá, toña con miel), torta de calabaza, torta boba, almojábena, buñuelos (de viento, con calabaza); arroz con conejo, arroz de vigilia o arroz tonto, arroz de los tres puños, guisao de bacalao, asao, cucurrones, olla viuda o olla gitana, cocido o cocido de navidad (con relleno o pelotas), paparajote, ensalada de capellán, ensalada de apio, etc.*

b) Pregunteu els ingredients que conté i la manera d'elaborar-lo.

c) Creeu un blog (o un *site*) en Google. Pengeu-hi la recepta de cadascun d'estos plats. Afegiu-hi fotos o vídeos. No oblideu incloure-hi l'*arroz y costra*.

d) Poseu-li un nom original al blog. Es pot convertir en un *best-seller*!

L'arquitectura, els oficis i l'entorn també ens agermanen

4. Sabies que les santes Justa i Rufina, que donen nom a una església parroquial d'Oriola, són també les patrones dels terrissers valencians? Usa el codi QR per a accedir a un blog. Entra-hi i explica el que s'hi conta.

5. La imatge següent correspon a una barraca situada al delta de l'Ebre:

a) Busca imatges en internet de les barraques de l'Horta de València. Descriu les dos construccions i indica en què se semblen i en què es diferencien.

b) Al Baix Segura en queden encara almenys una desena. Són semblants? Raona la resposta.

c) Investiga una mica què tenen en comú els paisatges i l'agricultura de les tres zones i intenta connectar-ho.

• Proposta avançada

6. Al centre d'Oriola hi ha una reproducció d'una barraca tradicional. Si teniu ocasió, fixeu-vos en la creu de Santa Bàrbara que hi ha al costat. Com explica el cartell que hi ha, s'hi posà per recomanació de sant Vicent Ferrer, "patrón de Valencia y su reino". Investigueu una mica en grups qui és este sant.

7. El dia de Sant Roc se celebra a Callosa de Segura la Demostración Nacional de los Trabajos Artesanales del Cáñamo. També hi ha a Redovà la barraca de la Gramaera que té com a representant la Moza Mayor. Explica en què consistix eixa festa als pobles on es fa. Busca informació per internet i investiga sobre eixa tradició tan antiga. Per cert, sabies que Callosa d'en Sarrià ha tingut sempre tradició de fer espadenyas? I que es proveïen de l'espart o el cànem que necessitaven de Callosa de Segura?

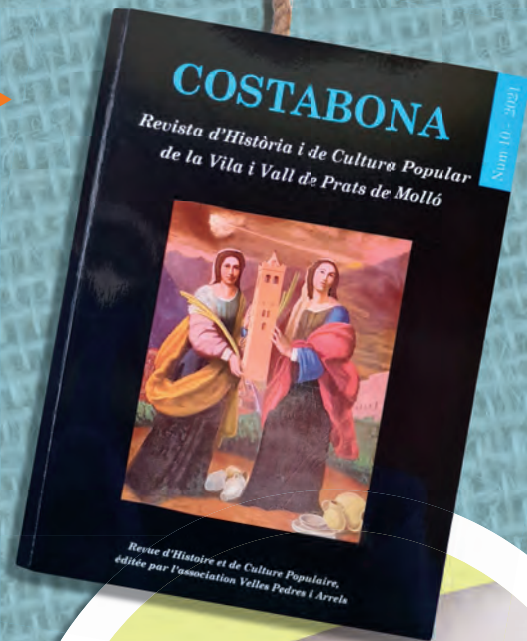
L'arquitectura, els oficis i l'entorn també ens agermanen

8. Busca en Viquipèdia l'entrada *Santa Justa i Santa Rufina de Prats de Molló* i intenta veure la connexió que hi pot haver entre l'església de les Santes Justa i Rufina de Prats de Molló, a la comarca nord-catalana del Vallespir, dins de l'estat francès.

a) Primer que tot, ubica geogràficament esta població en Google Maps.

b) Pensa que la repoblació catalana del segle XIII procedia de la zona del Pirineu. Creus que hi pot tindre alguna connexió amb el fet que a Oriola també hi haja una església dedicada a les mateixes santes?

9. Sabies que la part barroca de la música de la Festa d'Elx és obra de l'oriolà Joan Genís Peres de la Parra, canonge i mestre de Capella a les seus de València i Oriola. Fes una petita indagació sobre este personatge.

Material didàctic per a l'alumnat

3.12. Tenim dos llengües: el valencià unix i suma

• Proposta bàsica

1. Entra a l'enllaç següent a través del codi QR on s'avança la participació de l'IES Santiago Grisolia de Callosa de Segura al programa *Rosquilletres d'À Punt*:

a) Coneixes este concurs de la televisió valenciana?

b) Penses que és una bona manera d'aprendre valencià? Raona la resposta.

2. Escolta esta cançó del Kamiòn de la Basura, un grup amb molt d'èxit, format per jóvens del Baix Segura. Usa el codi QR:

És la primera cançó que canten en valencià i es diu "Ma casa, un laberint de veus". El grup ha decidit cantar també en valencià, perquè, segons ells, "Esto es y ha sido siempre para nosotros la Vega Baja. Una mezcla de vientos del norte y del sur que hemos abrazado con absoluta admiración. De ahí estas gentes tan de nadie y tan para todos" (publicat al Facebook en data de 22 d'abril de 2021). Creus que és una bona idea? Raona la resposta.

3. Seguint amb el mateix grup, reprenquem unes paraules que els seus components van fer públiques al diari *Alicante Plaza*:

a) Analitzeu per grups a l'aula estes paraules dels vostres paisans i valoreu-ne el contingut.

4. Quina música en valencià coneixes? Com has arribat a ella? Formeu equips de quatre o cinc persones a l'aula i anoteu

"Nosotros como proyecto hemos aprendido mucho de la música en valenciano. Queríamos, de alguna manera, acercar el valenciano a la gente de la Vega Baja aprovechando la visibilidad que tenemos aquí como grupo y también acercar la Vega Baja a la gente valencianoparlante, porque muchas veces dejan esta zona un poco apartada o tienen una visión de que no forma tanta parte de esa cultura en valenciano", expone López este viaje de ida y vuelta. Y señala que versionarla con Álex ha sido una oportunidad para llegar a más gente valenciana "y reabrir ese debate de por qué tenemos que construir diferencias cuando, en realidad, es más interesante crear puentes".

(Diari *Alicante Plaza*, 2021)

Tenim dos llengües: el valencià unix i suma

el màxim nombre de grups de música en valencià/català que conegueu. Podeu buscar per internet.

5. Que cada equip se centre en un dels grups i que es prepare per a la pròxima classe una petita i breu exposició oral acompanyada d'una mostra d'una cançó que vos haja agradat especialment. Deixeu-vos assessorar pel professorat.

6. Unes 150 universitats al món ensenyen català.

- Entra a l'enllaç següent i comprova-ho.
- En quin país hi ha més ciutats on es pot estudiar?
- En quantes universitats de l'estat espanyol s'oferix la nostra llengua?

7. La famosa novel·la cavalleresca escrita per Miguel de Cervantes a principis del segle XVII en castellà, *Don Quijote de la Mancha*, que satiritza o fa paròdia dels llibres de cavalleria, diu el següent. Llig-ho:

- Mira entre els llibres destinats a cremar-se a la foguera, quin en concret se salva.
- Per què el salva?
- Com el definix?
- Fes-ne una fitxa (autor, títol, any que es va escriure, any que es va publicar, llengües a les quals s'ha traduït, temàtica i personatges principals).

• Proposta avançada

8. Per grups feu una fitxa semblant a l'anterior sobre els escriptors següents

Por tomar muchos juntos, se le cayó uno a los pies del barbero, que le tomó gana de ver de quién era, y vio que decía *Historia del famoso caballero Tirante el Blanco*.

—¡Válgame Dios!—dijo el cura, dando una gran voz—, que aquí esté Tirante el Blanco! Dádmelo acá, compadre, que hago cuenta que he hallado en él un tesoro de contento y una mina de pasatiempos. (...) Dígoos verdad, señor compadre, que por su estilo **es este el mejor libro del mundo**: aquí comen los caballeros, y duermen y mueren en sus camas, y hacen testamento antes de su muerte, con estas cosas de que todos los demás libros deste género carecen. (...) Llévadle a casa y leedle, y veréis que es verdad cuanto dél os he dicho.

Tenim dos llengües: el valencià unix i suma

(lloc de naixement, data de naixement i de mort, obres principals, a quin moviment literari pertanyen, etc.): Ausiàs March, Ramon Llull, Salvador Espriu, Narcís Oller, Josep Pla, Joan Maragall, Mercè Rodoreda, Jaume Cabré o qualsevol altre que propose el professor o la professora.

9. Entra a l'enllaç següent a través del codi QR:

a) Comprova la quantitat de traduccions que té l'obra de Jaume Cabré a les diferents llengües del món.

b) Mira si tots els llibres estan traduïts al castellà i enumera els títols que hi apareixen amb la traducció corresponent al castellà.

10. L'escriptor oriolà Miguel Hernández va guanyar un concurs literari l'any 1931 a la ciutat d'Elx amb el "Canto a Valencia". Llig-ne estos fragments:

a) Intenta fer-ne un resum del que l'autor vol transmetre.

b) Hi ha elements compartits entre l'Horta d'Oriola i l'Horta de València? Fes-ne una llista.

c) Intenta inferir com es justifica eixa estima tan gran des del Baix Segura cap a la resta del territori valencià? Poseu en comú les vostres respostes a classe.

Para cantar, Valencia, tu hermosura,
no empuño el arpa de oro
que Apolo tañe con experta mano;
sino el guitarra moro
que el áspero huertano,
el de jubón y policroma manta,
al expirar las tardes, en la puerta
de su barraca, pulsa, cuando canta
los melódicos aires de tu huerta.
Con emoción agarro
el musical guitarra,
que, sobre un limonero florido,
está callado y trémulo
como a la noche un pájaro en el nido.
(...)

¡Valencia...! ¡Orgullo mío!
¡Orgullo del que viera
en tu suelo feraz la luz primera!...
Tierra donde la luz radiosa y brava
se desborda de un sol de oros sutiles,
y donde nunca acaba
de ahitarse el florecer de los abriles.
(...)
Tierra de fiestas, de parranda y flores,
de naranjos y albahacas,
de bailes al compás de los tambores
y de alheras barracas
habitadas por recios labradores,
que cantan con primor de ruseñores
y ríen con estrépitos de tracas.
(...)

Madre de ese Alicante
que unge el Mediterráneo palpitante
y que te ofrenda en sus esplendorosos
dominios, con mil pueblos industriosos,
la sin par hermosura
de la vega de Oleza [Oriola]
que junto a Murcia empieza
y hasta el mar azulenco se dilata,
y que huella el Segura
describiendo, gentil, eses de plata;
(...)

Para cantar Valencia tu hermosura,
no empuño el arpa de oro
que Apolo toca con experta mano;
sino el guitarra moro
del trovador huertano.
(...)

¡Salve! ¡Salve, Valencia!...

Solucionari

3.1. Abans de l'exposició

Act. 1. Les tres paraules pertanyen al valencià.

Act. 2. El primer és un mot compost de *torre* + *grossa*. El segon correspon a una localitat catalana.

Act. 3. Novament són formes que pertanyen al valencià i, per tant, no apareixen en el diccionari de l'espanyol. El cas de *pésol* sí que hi apareix, però s'hi indica l'origen català de la paraula. Tot plegat mostra la presència històrica del valencià a la comarca.

Act. 4. La llengua pròpia de Guardamar és el valencià, tot i que la minorització lingüística està molt avançada en la seua població. És la darrera localitat del Baix Segura en què s'ha conservat el valencià parlat des de l'edat mitjana en la zona.

Act. 5. Es pretén que es manifesten certs prejudis lingüístics com ara que es parla bast. Caldria anar desemmascarant les actituds negatives envers les varietats col·loquials, especialment envers la varietat comarcal. Convé tindre en compte que els valencianismes són molt abundants en esta varietat i en gran part són els responsables que el parlar local quede marcat negativament.

3.2. Els teus noms de lloc també parlen valencià

Act. 1.

- a) Activitat de recerca en el diccionari.
- b) En general, els topònims fan referència a elements físics que hi poden haver o a la

seua descripció (*raval roig* 'barri extramurs amb cases roges', *penyetes*, *molins*, *pedrera*, *campaneta*, *margalló*, *sénia*, *banyet*, *formentera*, *salaret* 'sal(ad)ar menut', *prima* 'adj.: fi, agut', *roig*, *esculls*, *caleta*, *plaça* 'mercat'). En algun cas probablement es relaciona amb el malnom d'una persona: *en Vergonyes* (amb l'article personal), tot i que, en este cas, l'origen del nom és discutit.

Act. 2. Callosa de Segura / Callosa d'en Sarrià; Benferri / Beniferri (pedania i barri de la ciutat de València); Guardamar del Segura / Guardamar de la Safor (també anomenat *l'Alqueria de Guardamar*, prop de Gandia); Daia (o *Daya*) / Aldaia (municipi de l'Horta de València); Formentera de Segura / Formentera (una de les illes Pitiüses, pertanyent a la Comunitat Autònoma Balear); *La Zenia* / la Sénia (municipi del Montsià, a Catalunya); *La Pedrera* / la Pedrera (denomina diversos llocs com ara la casa Milà, famós edifici modernista de Barcelona); Rojals (o *Rojales*) / Rojals (pedania del municipi català de Montblanc, a la comarca de la Conca de Barberà).

Act. 3.

- a) Callosa d'en Sarrià està prop de Benidorm, Altea o la Nucia, a la Marina Baixa.
- b) Sembla provindre de *call*.
- c) *Call* 'durícia' i per extensió i aplicat al territori és un 'terreny dur i rocallós'.
- d) Probablement la serra que arrecera les dos localitats explique el nom: són serres rocalloses i, per això, amb poca vegetació. El terreny on es fundaren les dos localitats és dur i rocós.

Act. 4. Coix, Torrevella, Redovà, Xacarella, Rojals, Oriola, Benejússer, Benijòfer.

rahal: Un *rahal* (també *ral*, *rafal/rafel* o *araha*) és un arabisme provinent de la paraula *ar-rahal*, que significa 'la finca', en el sentit d'un terreny d'ús agrícola.

Act. 9. La solució és en el darrer paràgraf de l'entrada *Albatera*, just abans de la nota 1. Coromines considera que és un derivat de *albus* 'blanc', amb un sentit de vegetal o del color clar del terreny. Hi ha el topònim *l'Albadera*, en el Rosselló (comarca catalanoparlant de l'estat francès), que correspon exactament amb el topònim del Baix Segura, tot i que amb el so de la *t* antiga mantinguda.

Act. 10.

a) En valencià es convertix en [v]. En castellà, esdevé [gu].

b) *Redoguán* (o alguna cosa semblant com ara *Reduguán* o *Reduán*) seria la forma esperable segons la fonètica castellana.

c) Redovà (i la seua castellanització *Redován*) presenta l'evolució fonètica normal del valencià (amb v) del so àrab originari.

Act. 11.

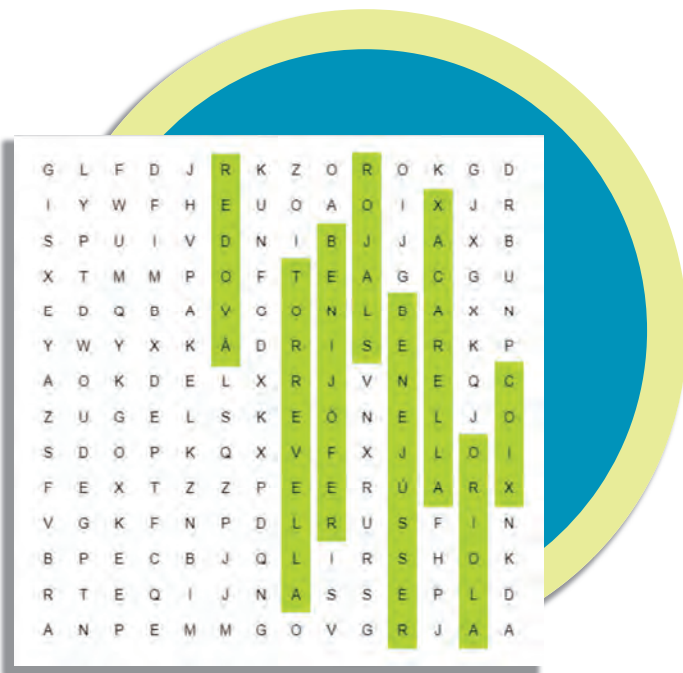
a) Una muntanya amb abundància d'arbres.

b) *Puig*.

c) *Puig dels Arbres* o *Puig Arbres*.

d) *Pujálvarez* és una castellanització que ha amagat l'origen valencià del topònim. Inclou la transformació de la paraula *arbres* (pronunciada en moltes comarques valencianes *albres*) en una altra de pareguda que coincidix amb un cognom castellà habitual (*Álvarez*).

Act. 12. La presència històrica del valencià a la comarca és molt important, cosa que conduïx a acceptar que hi degué ser la llengua habitual durant segles.

Act. 5. Es tracta d'un cognom. Normalment este tipus de nom propi no se sol traduir, almenys en l'actualitat.

Act. 6. Activitat de resposta oberta.

Act. 7. Activitat de resposta oberta. Se'n poden trobar moltíssims. Cal accedir-hi amb el màxim grau del zoom.

Act. 8.

a) És la mateixa paraula.

b) Sovint una *f* del valencià correspon a una *h* en castellà (la qual, alhora, prové d'una pronúncia amb *h* aspirada del castellà antic). Notem: *farina/harina*, *ferrer/herrero*, *afillar/ahijar*, *refusar/rehusar*, *desfullar/deshojar*. També ocorre en arabismes: *alforrar/ahorrar*, *alfàbega/alhábega*. Així doncs, *Rafal/Ra(h)al*.

L'ortografia sense la presència d'una *h* és relativament normal, tenint en compte que és una grafia muda.

c) En Viquipèdia (en català) cal buscar

3.3. Els cognoms d'un poble ensenyen història

Act. 1.

- a) Activitat de resposta oberta.
- b) Activitat de resposta oberta. S'espera trobar cognoms d'origen valencià.

Act. 2.

- a) Són tots noms propis (d'home).
- b) Molts dels actuals cognoms es van crear afegint al nom personal el del pare.

Act. 3.

- a) Són tots topònims, això és, noms de lloc (ciutats, pobles, llogarets, pedanies, etc.)
- b) Molts altres dels actuals cognoms es van crear afegint al nom personal la localitat d'origen (a l'estil de *Leonardo da Vinci*, on *Vinci* és el lloc de procedència).

Act. 4.

- a) Activitat de recerca en el diccionari.
- b) Hi ha construccions (*mas, palau, soler, torrer, cases, cantó*) però també noms geogràfics (*pujades, riera, ribes*), vegetals (*boix, parres*) o objectes quotidians (*rodes*).
- c) Són totes paraules pròpies del valencià.
- d) Són cognoms que es formaren afegint al nom personal una identificació específica relacionada amb el seu habitatge, la zona on vivien, les plantes que hi eren habituals o un objecte específic.

Act. 5.

- a) És viu a les Balears, a Tàrbena (comarca valenciana de la Marina Baixa) i en certes localitats del litoral gironí.

b) *Es pla, es pi, es puig, sa vall, sa plana, sa roca*.

c) Sí, n'hi ha diversos: *Esplà, Espí, Espuig* (o *Espuche*, castellanitzat), *Saplana* (o *Zaplana*).

Act. 6.

- a) No.
- b) Són valencians.
- c) *Estany, Roig*.
- d) Probablement el primer fa referència a una llacuna (un *estany*; en castellà *estanque*). El segon és clar que es referix al color (antigament significava, més aïna, *marróns, rogenic, ros*).
- e) S'hi ha afegit una e final. *Puig* ('muntanya, tossal') i *Beneit* ('beneït, que ha rebut benedicció'). S'hi ha produït una castellanització de caràcter analògic amb l'afegiment d'una -e final (a partir del patró formal de paraules valencianes com ara *font, tint, cort, nord*, que es diuen en castellà *fuentes, tinte, corte i norte*). S'entén que hi degué haver un canvi de llengua, potser a càrrec dels notaris almenys inicialment.

Act. 7. Són tots noms d'oficis (antics).

Act. 8. Són adjectius qualificatius. Activitat de recerca en el diccionari.

Act. 9.

a) Són d'origen navarrés i aragonés. Alguns són gentilicis: *aragonés, navarro* 'navarrés, de Navarra'. D'altres són noms de localitats aragoneses: *Maluenda, Pertusa, Lidón, Zaragoza*.

b) Són d'origen clarament castellà. Alguns són substantius (*perales, fuentes*), altres adjectius (*rubio*) i n'hi ha amb l'habitual formació morfològica -ez, que significa 'fill de' (fill de *Lope, Sancho, Rodrigo*).

c) *Pàmias* és una localitat occitana, actualment pertanyent a França. La versió francesa és *Pamiers*; mentre que la valenciana és *Pàmies*.

Act. 10. Són localitats murcianes, d'on devien provindre les persones que assumiren estos topònims com a cognoms.

Act. 11. Activitat de recerca per internet. S'hi observen cognoms d'origen castellà, d'altres d'origen valencià (o català) com ara *Manresa*, *Maciá*, *Amorós*, *Estañ*, *Ballester*, *Bernabeu*. Alguns clarament aragonesos (*Ferrández*, atés que en castellà seria *Fernández* o *Hernández*).

Act. 12. El malnom és un nom que es posa a algú, a partir d'alguna característica personal, experiències, defectes o d'alguna altra circumstància.

- a) Activitat de resposta oberta.
- b) Per a nomenar les persones i, sobretot, distingir-les entre les que tenen el mateix nom de pila, de vegades, humorísticament.
- c) Activitat de resposta oberta. Probablement es referix a alguna circumstància personal d'un avantpassat (tot i que no sempre).
- d) Bàsicament segueixen els mateixos patrons de funcionament que els malnoms. Es pot comparar la llista de cognoms amb la de malnoms per a confirmar-ho.

Act. 13. Activitat de resposta oberta. Altres malnoms col·lectius són *chocolateros* (Oriola), *maquis* (Rojals) o *los del pueblo del saco* (Bigastre).

3.4. La població medieval és sobretot d'origen català i també aragones

Act. 1.

- a) En la *Crònica* de Muntaner mateix s'hi diu, poc abans del fragment analitzat:

“E així la dita ciutat de Múrcia fo presa per lo dit senyor rei En Jacme d'Aragon en lo mes de maig de l'any mil dos-cents seixanta-sis”.

b) De la conquesta i repoblació de Múrcia i també del territori meridional del que després va ser la Governació d'Oriola del Regne de València.

c) Elx, Alacant i Guardamar es consideren en l'actualitat pertanyents a zones de predomini lingüístic valencià.

d) Activitat de resposta oberta, pendent de les dades que s'oferiran en l'apartat següent.

Act. 2.

- a) El valencià.
- b) Ara l'anomenen *valencià*. En la documentació anterior apareix el nom de *català*.
- c) Els conquistadors i pobladors cristians de la zona parlaven sobretot català (i també aragones), llengües corresponents al seu origen. Una vegada s'instal·len en les noves terres meridionals i es consolida una nova entitat política cristiana, el Regne de València, la llengua catalana n'esdevé la llengua pròpia majoritària. La consciència de pertànyer a un nou regne empeny a utilitzar també una nova denominació particular, *valencià*, tot i que sense perdre la consciència d'unitat.

Act. 3.

- a) Activitat de resposta oberta.
- b) Afirma que els valencians provenim de Catalunya. Per a ell, Catalunya és, doncs, l'origen històric del poble valencià.
- c) La proximitat de Castella ha influït en la població valenciana i ha fet que la llengua catalana duta pels pobladors originaris s'haja modificat i, doncs, castellanitzat.
- d) Només informa que algunes famílies

aragoneses importants també formen part de la societat valenciana.

e) Fàbio explica la teoria de la repoblació de l'historiador Pere Antoni Beuter de la ciutat de València per donzelles lleidatanes. Però D. Pedro diu que això no és cert perquè la llengua catalana s'estengué per tot el territori valencià, no solament per la ciutat de València. Degué ser, doncs, una repoblació massiva la raó perquè el català esdevingué al Regne de València la llengua majoritària. Cal fixar-se en la importància de la raó i l'argumentació de l'època renaixentista, moment en què Cristòfol Despuig va escriure esta obra literària.

f) El valencià (el català, doncs) s'estenia per tot el Regne de València, des del punt més meridional (això és, Oriola) fins al més septentrional (és a dir, Traiguera).

Act. 4. En efecte, Martí de Vicià confirma la visió de Cristòfol Despuig en boca de D. Pedro.

Act. 5.

a) Es pot consultar Google Maps. El raval de Sant Agustí se situava justament a l'eixida del pont de Ponent d'Oriola, a l'altra banda del riu Segura, fora de la ciutat murada.

b) Sembla més prompte col·loquial perquè parla d'una activitat laboral d'un habitant de la ciutat.

c) Si el valencià era la llengua utilitzada davant de la justícia, és probable que fora la seua llengua habitual.

Act. 6. La llengua de la inscripció, així com els noms dels jurats que hi apareixen justifiquen que el valencià era la llengua habitual a la ciutat. Notem els noms *Melcior*, *Francés* (en valencià actual *Francesc*), *Andreu* i *Juan* (probablement també correspon al nom en valencià, atés que la pronunciació amb *u* era l'habitual i s'ha mantingut així en valencià actual). L'any que hi consta és el 1558.

Act. 7. Ens diu que en el segle XIX encara hi havia famílies oriolanes que mantenien el valencià com a llengua pròpia.

3.5. Els repoblaments posteriors provenen de comarques castellanoparlants

Act. 1.

a) Activitat de lectura.

b) Com diu el text, la proporció de població morisca era molt elevada (quasi la mitat). Una davallada tan gran de la població implicà una crisi econòmica molt important, atés que suposà la pèrdua de molta mà d'obra.

c) En part sí, perquè una part dels nous pobladors provenien de Castella. Però el canvi no necessàriament hagué de ser molt rellevant perquè una altra part dels pobladors provenien d'altres localitats valencianes on era present la llengua valenciana. Els pobladors mallorquins no arribaren al Baix Segura, sinó que s'estengueren especialment per les comarques pròximes al cap de la Nau.

Act. 2.

a) Activitat de lectura.

b) El daltabaix demogràfic és equiparable al de l'expulsió dels moriscos, atés que Oriola hi perdé quasi la mitat de la població. Ara bé, tot sembla indicar que en esta ocasió la repoblació provingué majoritàriament de Múrcia, on el valencià ja no tenia presència.

c) Activitat de resposta oberta.

Act. 3. L'oriolà Javier Sánchez Portas, director de l'Arxiu Històric d'Oriola, explica en el vídeo com, en la primera mitat de l'any 1707, els documents notariais d'Oriola estan escrits en valencià, mentre que els de la segona mitat del mateix any canvien al castellà. Recordem que l'any 1707 fou l'any de la batalla d'Almansa (en concret, el 23 d'abril),

després de la qual el rei Felip V promulgà el decret d'abolició dels furs d'Aragó i de València al juny d'aquell any.

Act. 4.

- a) Activitat de consulta en Google Maps.
- b) Sant Felip Neri pertany actualment al municipi de Crevillent. Tot i això, la llengua pròpia de la localitat és el castellà. L'explicació d'esta circumstància es troba en la repoblació duta a terme pel cardenal Belluga.

Act. 5.

- a) En línia recta són uns 20 km fins a Múrcia i uns 160 km fins a València.
- b) A Múrcia la distància és també aproximadament 20 km per l'antic camí de Múrcia. A València la distància s'aproxima als 200 km, tenint en compte una trajectòria que passa per Elx, Novelda, Villena i Xàtiva.
- c) Òbviament les relacions personals, cultural i socials amb Múrcia eren més fàcils. Tot i això, no hi havia relació política i administrativa amb Múrcia, atès que s'acceptava amb naturalitat que València era la capital i model del regne.

Act. 6. Activitat de resposta oberta.

Act. 7. Proposta de projecte de treball per als instituts de la localitat de Torrevella.

Act. 8. Se'n pot inferir que hi ha algunes llengües corresponents a diverses nacionalitats: indi (*Singh, Kaur*), anglès (*Jones, Smith, Taylor, Williams, Brown, Davies, Johnson, Harris, Evans, Martin*), espanyol (generalment provinents d'Iberoamèrica: *Rodríguez, González, Martínez, Sánchez, Garcia, López, Gómez, Castro, Díaz*), àrab (*Boukraa*), xinès (*Chen, Hu*) portugués (*Da Silva*) i rus (*Ivanov o Ivanova*).

3.6. Oriola. Una ciutat clau per al futur del sud valencià

Act. 1.

a) L'adjectiu significa del color de l'or, daurat. Sembla difícil assignar esta característica a una ciutat. Podria tractar-se d'un ús metafòric que fera referència a la importància i riquesa de la ciutat. No sembla una teoria etimològica molt convincent.

b) Hi ha diversos noms valencians començat per *Or-/Ur-* com ara *Orxeta, Orpesa, Urchillo* (molt prop d'Oriola). També n'hi ha d'altres de repartits pel nord i l'est de la península Ibèrica (*Ordesa, Orzona, Orzonaga, Orzay, Ordina* entre altres). No és segur que estiguen tots emparentats, però podrien contindre una forma preromana *ur* 'aigua'. La relació d'Oriola amb l'aigua és més plausible tenint en compte la rellevància del riu per a la ciutat i per a la comarca.

Act. 2. L'oriol és un dels símbols de la ciutat d'Oriola, tan representatiu que es pot convertir en un element comercial identificador.

a) L'oriol és un pardal no massa gran amb les ales i la cua llargues. L'ocell adult mascle és molt vistós, amb el cos d'un color groc brillant i les ales i la cua principalment negres. És habitual a les nostres comarques. Se'n diu també *menjafigues, bacorer, figuer, figuerol, panfígol, papafigues* o *groc*. En castellà se'n diu *oropéndola*.

b) Cal recordar que l'oriol (conegut popularment també amb el nom de *pájaro*) corona l'ensinya de la ciutat d'Oriola. És un ocell amb corona reial i les ales mig desplegadas. És de plata i va ser realitzat el 1732 per Miguel Ruvira per a substituir l'anterior oriol de fusta. Només s'exhibix públicament el dia 17 de juliol. Si s'observa amb atenció, sembla més prompte un ocell rapinyaire.

c) El director de l'Arxiu Històric d'Oriola, Javier Sánchez Portas, explica que, segons les darreres investigacions, és un girfalcó o grifó, això és, una espècie de falcó que simbolitza Crist i que degueren portar els conqueridors cristians. Popularment es degué identificar amb un oriol perquè era un ocell habitual a la zona i perquè el seu nom en valencià (llengua que es parlava llavors a Oriola) coincidix amb el de la ciutat.

Act. 3. Activitat de resposta oberta.

Act. 4. El campanar de l'església oriolana és una majestuosa i esvelta torre gòtica decorada amb pinacles, gàrgoles de desaigüe, escultures d'animals fantàstics i una volta de creueria en el cos de campanes. Juntament amb el Micalet de la catedral de València són els únics campanars gòtics en territori valencià d'esta tipologia. S'acabà de construir a mitjan segle XV.

Act. 5.

- a) Certa
- b) Certa
- c) Certa
- d) Falsa. Es començà a construir en el segle XVI.
- e) Certa
- f) Certa
- g) Certa

Act. 6. Oriola esdevingué la segona ciutat més important del Regne de València. Tenint en compte que la senyera és el símbol de la Corona d'Aragó i del Regne de València, Oriola assumí profundament la seua rellevància política i social en el si de l'estructura administrativa valenciana.

Act. 7. Són una prova important que el valencià fou propi d'Oriola durant segles, no solament en l'àmbit administratiu i culte

sinó també en els contextos col·loquials i domèstics. Tant fou així que molts noms en valencià es fixaren en la toponímia a pesar que finalment fou el castellà la llengua que s'estengué a la ciutat i gran part de la comarca com a conseqüència de les vicissituds històriques que ja coneixem.

Act. 8.

a) Séquia / **sequia** / **acequia**: Canal excavat en terra per on es conduïx l'aigua d'un riu o torrent per a regar camps.

b) Assarb / **sarbe** / **azarbe**: Séquia que arreplega les aigües sobreres de regar i les de filtració.

c) Escorredor / **ehcorrior** / **escorredor**: Conducte, rambla o fondalada, per on s'escorren les aigües que sobren d'un camp, d'un hort.

d) Sénia / **senia** / **noria**: Màquina composta de dos grans rodes engranades que, per mitjà de cadufs, eleva l'aigua dels pous o de les séquies.

e) Assut / **asul** / **azud**: Presa de poca alçària que es fa en rius i en rierols per a detindre les aigües i fer-ne pujar el nivell per tal de derivar-les a una séquia.

f) Tregilla / **trejilla** / **trailla**: Arreplegador o caixó obert per un costat que, arrossegat per una o dos bèsties, o espentat per un vehicle, servix per a llevar les desigualtats d'un terreny.

g) Dalla / **dalla** / **guadaña**: Ferramenta constituïda per una fulla llarga de ferro amb tall per una vora, puntada per un extrem i fixada per l'altre a un mànec llarg, que s'agafa amb les dos mans i s'usa per a segar.

h) Corbella / **corbilla** / **hoz**: Falç de fulla estreta i corba en pla distint del del mànec, usada especialment per a segar herba i en treballs d'horta.

i) Bardissa / **bardisa** / **seto**: Tanca feta

d'albarzers, d'arços o altres arbustos.

j) Trespol / **trespol** / **pavimento**: Mescla de pols feta de testos ben picats i calç viva, que servia per a fer el paviment.

k) Plantatge / **plantaje** / **llantén**: Planta herbàcia o mata (*Plantago sp*), de fulles simples, flors menudes ajuntades en espigues denses i fruits en pixidi.

Act. 9.

a) Activitat de resposta oberta.

b) La idea principal és que a Miguel Hernández li agradava fer servir paraules i expressions en valencià i se sentia valencià, tot i que la seua llengua primera era el castellà.

Act. 10.

a) Activitat de resposta oberta.

b) Hi ha molts substantius relacionats amb elements agrícoles, vegetals i pardals per a descriure amb detall i profunditat el trajecte entre magnífiques hortes de Múrcia i Oriola.

c) Activitat de lectura.

d) Les hortes de València i d'Oriola compartixen molts trets: les barraques, els cítrics, els horts, el riu, la vida agrícola i també la proximitat de la mar, entre altres.

3.7. El castellà del Baix Segura

Act. 1. Activitat de resposta oberta. Els podem suggerir si diuen *sagal* 'xic', *chan* 'estranger', *¡Até!* o *¡Atí!*, *patatas (fritas)* o *patatis*, *alcasil* o *arcasil*, *cacagüé*, *cacagüete* o *avellana* (i en cas que diguen la segona solució, si la distingixen de l'*avellana americana*).

Act. 2. Activitat de resposta oberta. Com ja avança la pregunta, potser la diferència més visible és que al Baix Segura se sesseja (*sien*,

sapato, seresa) i a Múrcia, no. No obstant això, hi ha paraules o expressions que perceben com a murcianes i alienes al parlar comarcal.

Act. 3. Activitat de resposta oberta. Es tracta de preparar el terreny per a poder aprofundir més en les preguntes següents.

Act. 4. Activitat de resposta oberta. És previsible que consideren el sesseig com un vulgarisme i que intenten evitar-lo sempre o en determinats contextos. Cal propiciar una reflexió que més avant es pugua reprendre quan es tracten els prejuís lingüístics.

Act. 5. Activitat de resposta oberta. Segurament l'alumnat desconeix esta dada. Cal aprofitar-la per a desmuntar prejuís i ajudar-los a augmentar l'autoestima lingüística i, de retruc, a valorar la diferència en sentit ampli.

Act. 6. Activitat de resposta oberta.

Act. 7. Les respostes esperables del resultat de les enquestes són diverses. Perquè el professorat en tinga una guia, en proposem unes quantes arreglades pels informants majors entrevistats pels autors de la unitat didàctica:

- el joc que en castellà es diu rayuela (*sambori* en valencià): *conejera*, *conereja*, *teje*, *tejo*.

- las *canicas* (*bola* en valencià): *bichurí*, *bola*, *cherol*.

- la *alcachofa* (*carxofa* en valencià): *alcasil* o *arcasil*.

- la *coliflor*: *coliflor*, *floricol*, *pava*.

- los *cacahuetes* (*cacau* en valencià): *avellana*, *cacagüé*, *cacagüete*.

- el verb *repiscar*: equival al castellà estàndard *pellizcar* i al valencià *pessigar*. Hi ha també el nom *repisco* 'pessic'.

- el verb *regoldar*: equival al castellà

eructar i el valencià *rotar*. Hi ha també el nom *regüeldo* 'rot'.

- la locució *ir a cuscaletas*: cast. *subir a cuestras*; val. *pujar al be*.
- la locució *ir a tatas*: cast. *ir a gatas*; val. *anar a gatameu*.

Act. 8. Activitat de recerca en el diccionari. La majoria de paraules no les hi trobaran. Només *regoldar* i *alcacil* (també *alcaucil*). La variant *coroneja* 'sambori' també hi apareix i la limita a la zona de Múrcia.

Act. 9. Activitat de resposta oberta. És ben probable que l'alumnat no conega moltes d'estes paraules. És interessant de saber-ne l'equivalent en castellà estàndard per a poder-los ajudar. Remetem a l'activitat 7 per a poder accedir a la traducció i a l'equivalent valencià de cada mot treballat.

Act. 10. Activitat de resposta oberta. Cal fer veure a l'alumnat que és compatible el manteniment de les formes tradicionals, que identifiquen i caracteritzen la idiosincràsia comarcal, amb l'ús de l'estàndard castellà en els contextos que calga. Es pot aprofitar l'activitat per a parlar de registres.

3.8. Els valencianismes del Baix Segura

Act. 1. Activitat de resposta oberta. De segur que ixen un grapat de valencianismes. Caldrà prendre'n nota per a ampliar la llista al llarg de la unitat.

Act. 2. Segurament coneixen les formes *¡veste!* en compte de *¡vete!* o *me voy a ca la vesina* en lloc de *me voy a casa de la vecina*. No obstant això, és probable que no tot el món conega les expressions que venen a continuació. Caldrà remarcar-ne l'origen valencià i saber exactament quin és el sentit real que prenen: *a arrapa terrós* 'arran de terra'; *a cos-cos* 'en val. a coix-coix, en cast. *a la pata coja*'; *a foscas* 'en val. a fosques, en cast. *a oscuras*'; *al gallé* 'en val. (beure) *al gall(et)*, en cast. (beber) *a morro* o *a chorro*'; *a orri* 'en val. *a orri*, en cast. *sin*

norma alguna'; *coger la barchilla* 'en val. *fer la barcella*, en cast. *entretenerse hablando*'; *haser fuchina* 'en val. *fer fugina*, en cast. *hacer novillos*'; *Si la Candelaria plora, el invierno está fora, y, si no plora, ni dentro ni fora* 'si plou el dia de la Candelera, no hi ha haurà més hivern, en cas contrari, caldrà esperar una mica'.

Act. 3. Activitat de resposta oberta. Caldrà potenciar un debat on s'aprofite i es reprenga la informació que apareix en les unitats anteriors no només d'història, sinó també de toponímia i antroponímia.

Act. 4. Esta activitat (i la núm. 5) s'haurà de plantejar amb uns dies d'antelació. L'alumnat pot marcar en primer lloc quines de les paraules següents coneix; les que no formen part del seu vocabulari habitual o que no haja sentit dir a la gent major caldrà que les pregunte als familiars de més edat o a veïns de la localitat. El fet que estiguen classificades per camps semàntics ajuda a esbrinar-ne el significat.

Act. 5. Els camps semàntics vinculats al món agrícola, com també el nom dels ocells i de les plantes són ben sovint parcel·les reservades als llauradors, pastors o caçadors. Tal com s'ha fet en l'activitat 4, l'alumnat haurà de marcar les paraules conegudes de bestreta, i en este cas, calcular-ne el percentatge del total i preguntar als majors el significat de les altres.

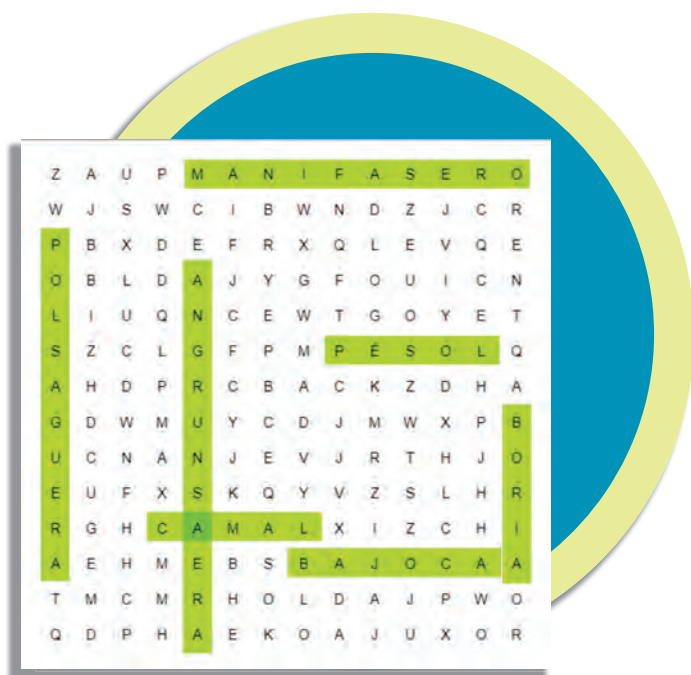
Act. 6. Activitat per grups de recerca en el *Diccionario de la lengua española* de la RAE per a constatar si hi apareixen o no les paraules de les dos activitats anteriors. No s'han d'oblidar d'anotar quina informació sobre l'ús s'hi aporta (si és col·loquial, si és pròpia d'alguna zona determinada, etc.).

Act. 7. L'equivalent castellà de *baladre* és *adelfa*; de *cadenera* (*cagarnera* o *cavernera*), *jilguero*; de *camal*, *pernera*; de *caparra*, *garrapata*; de *covar*, *incubar* o *empollar*; de *dalla*, *guadaña*; de *gafarrón* (en val. *gafarró*), *verdecillo*; de *garrofero* (en val. *garrofer*), *algarrobo*; de *merla*, *mirlo*; de *noguera*, *nogal*; d'*olivera*, *olivo*; de *perera*, *peral*;

de *prunera, ciruelo*; de *remugar, gruñir o rumiar*, i de *soca, tronco*. Ajudeu-vos d'un vocabulari bilingüe (per exemple: <https://www.diccionaris.cat/>) en cas de necessitat.

Act. 8. Activitat de resposta oberta. En este debat cal focalitzar en les raons fonamentals que expliquen la pèrdua de moltes paraules valencianes del parlar comarcal: sobretot l'escola i els mitjans de comunicació, que han prestigiat el castellà enfront del valencià o de les varietats dialectals pròpies, considerades inferiors. Ací es podria tractar el concepte de diglòssia.

Act. 9. Les paraules que apareixen a la sopa de lletres són *angrunsaera, bajoca, boria, camal, manifasero, pèsol* i *polsaguera*.

Act. 10. Activitat de resposta oberta.

- Cal fer veure a l'alumnat que el castellà de la comarca no s'entendria sense la presència aclaparadora de paraules heretades del valencià. Independentment que la modalitat dialectal en qüestió forma part de les varietats meridionals del castellà, concretament del murcià, l'abundància d'elements valencians caracteritza el castellà del Baix Segura.

- Es tracta de fer que l'alumnat s'adone que efectivament el valencià també forma part del seu bagatge lingüísticocultural en la mesura que impregna moltes parcel·les de la vida quotidiana.

3.9. Els pobles de la comarca que parlen valencià

Act. 1. És ben probable que l'alumnat desconega que Barba-roja és una pedania d'Oriola i sobretot que s'hi parles en valencià.

a) Cal ajudar l'alumnat a localitzar-la en Google Maps. S'ha de focalitzar en el fet que es tracta d'una localitat situada geogràficament a la comarca de les Valls del Vinalopó, al corredor natural que forma la serra de Crevillent, al sud, i la serra de l'Algaiat, al nord. Barba-roja està a poca distància del Fondó dels Frares i bastant lluny d'Oriola, de qui depèn administrativament.

b) La resposta que apareix al punt a) explica que s'hi mantinga el valencià en el dia de hui: la distància amb Oriola, la ubicació geogràfica i el fet que es relacionen majoritàriament amb el Fondó dels Frares.

Act. 2. Caldria acompanyar l'alumnat a localitzar en Google Maps el poble de Guardamar. Tenint en compte que la repoblació castellanomurcià de la comarca va començar des de l'interior, és lògic que la localitat més allunyada se'n mantinga parcialment al marge. A més, Guardamar ha tingut tradicionalment com a principal font econòmica la pesca, i este fet ha facilitat el contacte marítim amb l'Illa Plana (Tabarca) i Santa Pola.

Act. 3. Caldria acompanyar l'alumnat a buscar per internet quins són els límits de la llengua catalana (de Salses a Guardamar i de Fraga a l'Alguer). Això justifica el monument per la unitat de la llengua que també trobem a la ciutat sarda.

Act. 4. Activitat de grup. Cal reflexionar sobre el retrocés que ha patit el valencià en

els últims segles: des de Cartagena i Múrcia fins a Guardamar i Crevillent.

Act. 5.

a) El parlar de Barba-roja coincideix més amb l'estàndard valencià; Guardamar presenta més solucions locals (*ancanària, maití, entregue, marranxinx, fardatxina*)

b) (1) *plou*, (2) *dijous* (3) *mànega*, (4) *genoll* (5) *neboda*, (6) *roda* (7) *nadal*, (8) *mocador* (9) *cadira*, (10) *paraula* (11) *els hòmens i les dones* (12) *soc d'ací* (13) *som / sou* (14) *em muir* (15) *jo vaig parlar* (16) *el matí sencer* (17) *teranyina* (18) *sutja* (19) *carxofa* (20) *ortiga* (21) *granota* (22) *sargantana* (23) *joguet* (24) *pimentó*, (25) *cirera* (26) *cullera*, (27) *cigró*, (28) *fregall* (29) *darrere*, (30) *damunt* (31) *nina*, (32) *pessic*

Act. 6. Castellanismes de Barba-roja (adaptats al valencià o no): *juete, pimienta, ceressa, monya* (murcianisme); castellanismes de Guardamar: *rana, cutxara, garbanço, estropall, detrás, encima; monya, repisco* (murcianismes). El parlar de Barba-roja i Guardamar estan impregnats de castellanismes per la influència de l'adstrat (la relació de veïnatge amb pobles castellanoparlants) i del superstrat (la influència exercida per l'oficialitat del castellà i la presència aclaparadora d'esta llengua en els àmbits d'ús prestigiosos).

Act. 7. *matí, senyor, cantó, sense, ací, la meua faena, i* (dos vegades seguides), *vaig pastar* (també *pastí*), *als meus parroquians*.

Act. 8.

a) Al de Guardamar (i també al de Crevillent).

b) Activitat de resposta oberta.

Act. 9. Activitat a l'aula.

a) Les definicions completes de substrat i superstrat són:

Substrat: "Llengua que, en un territori determinat, ha sigut substituïda per una

altra a conseqüència d'una conquesta o colonització, però que, no obstant això, influïx en la nova llengua aportant-hi alguns trets lingüístics".

Superstrat: "Llengua que, en un territori determinat, s'ha introduït àmpliament dins de l'àrea d'una altra i, sense arribar a substituir-la, li ha deixat algunes característiques".

b) El valencià és llengua de substrat respecte al castellà del Baix Segura, perquè és la llengua majoritària de la seua població fins al segle XVII.

c) El castellà és llengua de superstrat respecte al valencià perquè, com s'ha dit adés, és la llengua que ocupa els àmbits d'ús més prestigiosos i és en la pràctica la llengua oficial que més influència exercix sobre la llengua pròpia.

3. 10. Els prejudis lingüístics

Act. 1. Cal reflexionar a l'aula sobre el concepte de *tancat*, que sol aplicar-se a les llengües de manera poc científica. Per això, cal que el professorat explique d'entrada què és una vocal tancada en termes lingüístics, és a dir "una vocal que s'articula amb la boca més tancada respecte a unes altres considerades obertes". Això pot ajudar a fer-los intuir que fem servir l'adjectiu de manera inadequada.

a) Lògicament l'andalús o el castellà comarcal, que alguns poden titlar de parlar tancat, no és una modalitat dialectal que utilitze abusivament els fonemes /u/ o /i/.

b) Els que fan servir este adjectiu solen connotar-lo negativament: es tracta d'estigmatitzar un parlar que se'ls fa poc intel·ligible. Sovint és una manera de marcar distància respecte d'una varietat de la mateixa llengua o una llengua diferent que, inconscientment, es considera inferior i es defuig d'aprendre-la.

c) Efectivament, vol dir 'diferent, difícil d'entendre', perquè hi ha una certa

distància respecte a la llengua que u parla. No oblidem el matís negatiu que este adjectiu sol prendre en boca de molta gent.

Act. 2. Activitat de resposta oberta. Paga la pena insistir en el fet que el desconeixement està en la base de tots els prejuís. Només s'estima allò que es coneix.

Act. 3. Activitat de resposta oberta. En este debat es tracta de reconduir les percepcions negatives envers una manera de parlar, fent veure que són subjectives. Cal potenciar l'autoestima i evitar prejudicar allò que en realitat no es coneix.

Act. 4. Una vegada s'ha llegit l'article proposat, cal contestar les preguntes següents:

a) Cal que el professor matise l'adverbi *correctamente*: de vegades s'utilitza per a dir que no és adequat per a un registre formal (o estàndard), però conté una càrrega negativa que cal evitar. Afirmar que la pronúncia sessejant "no es exacta" implica que els que no sessegen parlen "millor" i amb més "exactitud", quan resulta que en el context del castellà són proporcionalment minoritaris.

b) Estos són uns bons exemples per a demostrar que ens trobem davant d'apreciacions subjectives, perquè ningú no estigmatitzaria l'anglès o el francès com a llengües "incorrectes" o "inexactes".

c) Esta és una mostra més per a fer veure que, si la majoria de parlants de castellà sessegen, no pot ser que parlen incorrectament.

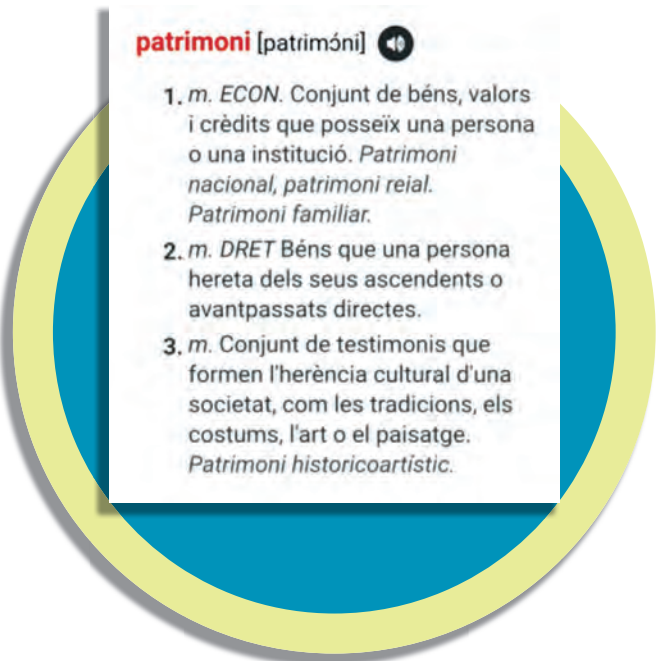
d) Activitat de resposta oberta.

Act. 5. Si l'estàndard castellà s'haguera basat en els parlars andalusos sessejants o en el parlar del Baix Segura segurament estaria estigmatitzada la distinció pròpia de les varietats castellanés de més al nord. Això vol dir que ben sovint l'estàndard d'una llengua, elaborat per persones concretes, depén

directament de qui l'haja confeccionat i de quina siga la seua procedència.

Act. 6. Estes imatges tenen en comú que podem considerar-les Patrimoni de la Humanitat.

Act. 7. Segons el DNV, *patrimoni* té diverses acepcions. Ens centrarem sobretot en la tercera:

Act. 8. Es tracta del patrimoni no tangible, que inclou els aspectes etnològics vinculats a la cultura popular i també el paisatge natural. Tot plegat, una herència que cal preservar i que és un bé col·lectiu.

a) La falta d'autoestima fa que sovint valorem especialment tot allò que ve de fora i pensem que el nostre paisatge, les nostres tradicions i la nostra manera de parlar, per exemple, són inferiors. Això comporta una deixadesa que ens aboca a malmetre el nostre entorn.

Act. 9. Activitat de resposta oberta.

a) És probable que l'alumnat, condicionat per la pregunta, responga que les nostres tradicions i el Halloween, per exemple, són compatibles. Cal fer-los reflexionar si esta compatibilitat és real o només teòrica; cal

fer-los pensar si som sempre nosaltres els que cedim a acceptar qualsevol cosa que vinga de fora o si hi ha reciprocitat. Per ser més concrets: ¿al món anglosaxó se celebra *la metida del Niño* i es canten els *aguinaldos* tan característics de Daia Nova, per exemple, o per extensió de tota la comarca?

b) Cal insistir en la riquesa que aporta la (bio)diversitat i els perills de l'homogeneïtzació global.

c) Esta pregunta connecta amb la primera. Si la reciprocitat fora efectiva, no caldria patir per la conservació de les nostres tradicions. Ara bé, com que sabem que només és unidireccional, és a dir, només som nosaltres els que adoptem costums aliens i renunciem als nostres, la condemna a la desaparició dels elements identitaris és irremeiable.

Act. 10.

a) És una defensa de les tradicions valencianes (arrelades en este cas a Oriola i al Baix Segura) del dia de Tots Sants, enfront d'altres tradicions foranes, com ara el Halloween.

b) Activitat de resposta oberta.

c) Activitat de debat a classe de resposta oberta.

Act. 11. La llengua forma part del patrimoni. Per a molts és l'element identitari per excel·lència, el que ens individualitza i ens fa diferents.

Act. 12. Activitat de resposta oberta. Si els treballadors de l'Administració no dominen les dos llengües oficials no podran garantir el dret dels usuaris a adreçar-s'hi en valencià.

Act. 13. No només és inacceptable, sinó que, a més a més, és humiliant cap a la població autòctona que té com a llengua pròpia el valencià. No s'entén l'actitud d'esta llibreria situada en uns grans magatzems propietat d'un grup empresarial espanyol. Potser

precisament pel fet de tindre la seu central fora del territori valencià, han pecat de falta de sensibilitat de cara a un poble que no es deuen fer seu.

3.11. L'arquitectura, els oficis i l'entorn també ens agermanen

Act. 1. Els canvis de la societat actual han fet recular el costum de menjar-se la mona els dies de Pasqua, tot i que el dolç continua venent-se als forns.

a) La mona de Pasqua és típica de Catalunya, la Comunitat Valenciana i Múrcia.

b) La primera documentació és del segle XV. Hi ha diverses hipòtesis d'etimologia: hi ha qui ho relaciona amb els grecs, d'altres amb els romans, amb els àrabs o, fins i tot, amb els jueus o els celtes. Gairebé sempre es tractava d'una mena de coca amb ornaments que es donava com a tribut a algú. La temporada que les gallines ponien més ous, per primavera, i n'hi havia un excés, s'aprofitaven per a posar-los a la mona.

c) Activitat de resposta oberta.

Act. 2. La crosta (*arroz y costra*) és un plat típic del Baix Segura, sobretot d'Oriola, Redovà i Callosa de Segura, però, en major o menor mesura de quasi tots els pobles de la comarca. Fora d'ací és pròpia d'Elx i, més al nord, de Callosa d'en Sarrià i de Pego. En este darrer poble el 16 de febrer se celebra el Dia de la Crosta. Proposem una activitat de resposta oberta en la qual s'investigue una mica més al voltant dels ingredients principals del plat i dels dies que se sol o se solia menjar la crosta.

Act. 3.

a) Activitat de resposta oberta.

b) Activitat de resposta oberta.

c) Activitat de resposta oberta.

d) Activitat de resposta oberta.

Act. 4. Efectivament les santes Justa i Rufina, que donen nom a una església parroquial d'Oriola, són també les patrones dels terrissers valencians. L'alumnat ha d'accedir al blog proposat i explicar el que s'hi conta. Activitat de resposta oberta.

Act. 5.

a) Activitat de resposta oberta.

b) Activitat de resposta oberta.

c) Activitat de resposta oberta.

Act. 6. Activitat de resposta oberta. Sant Vicent Ferrer va ser un dominic valencià que va recórrer Europa predicant el cristianisme. Es conserven 280 sermons, que són bàsicament resums de les seues llarguíssimes actuacions. Predicava sempre en valencià, encara que el públic que l'escoltava parlara una altra llengua.

Act. 7. Activitat de resposta oberta. Potser no és tan conegut que Callosa d'en Sarrià, a la Marina Baixa, ha tingut sempre tradició de fer espadnyes i que es proveïen de l'espart o el cànem que produïa Callosa de Segura. Recordem que estos dos pobles, a més a més, compartixen el topònim (procedent de [*villa*] *callosa*) i als dos municipis és típic l'*arroz y costra* (a la Marina se'n diu simplement *crosta*).

Act. 8. A la comarca nord-catalana de Prats de Molló, al Vallespir, l'església parroquial està dedicada a les santes Justa i Rufina. Es tracta d'una església romànica del segle XIII remodelada en el segle XVII.

a) És un municipi de la comarca del Vallespir, a la Catalunya nord, dins del departament dels Pirineus Orientals, que forma part de l'estat francès. Té poc més de mil habitants i es troba a 735 metres d'altitud sobre el nivell del mar.

b) És probable que una part de la repoblació catalana de les terres del Baix

Segura procedira d'esta zona geogràfica i que l'advocació a les santes Justa i Rufina hi tinga connexió.

Act. 9. És interessant que l'alumnat conega l'existència del compositor i músic renaixentista oriolà Joan Genís Peres de la Parra, nascut l'any 1548 i mort al tombant del segle. Va ser mestre de capella de la catedral d'Oriola, relacionat amb una part de la música del Misteri d'Elx, i també va regir la capella musical de la catedral de València. Per tot plegat, és un personatge oriolà amb gran projecció.

3.12. Tenim dos llengües: el valencià unix i suma

Act. 1.

a) Activitat de resposta oberta.

b) Activitat de resposta oberta. Cal que el professorat els faça adonar-se de l'al·licient i els avantatges que pot aportar presentar-se a un programa televisiu. A banda de ser atractiu i engrescador, la preparació prèvia per a poder concursar-hi en bones condicions obliga l'alumnat i el professorat a ensinistrar-se i treballar de valent.

Act. 2. Activitat que interessa realitzar a l'aula. Es pot posar també alguna cançó del grup en castellà, que potser coneixen. No oblidem que és un grup amb molt d'èxit entre la joventut de la comarca. Una vegada han sentit la cançó en valencià, cal comentar el text que han penjat al Facebook en data de 22 d'abril de 2021. Dona per a un debat interessant.

Act. 3.

a) Activitat de resposta oberta. És important que el professorat insistisca en les paraules del membre del grup que giren al voltant de la idea de "crear ponts", "acostar el Baix Segura a la gent valencianoparlant" i alhora "acostar el valencià a la gent del Baix Segura".

Solucionari

Act. 4. Activitat de resposta oberta. La proliferació de grups en valencià/català ha estat considerable els darrers anys: la Fúmiga, Sant Gatxo, Zoo, Aspencat, Owix, el Dulivi, Cactus, Mugroman, els Jovens, Maluks, Tres Fan Ball, Txarango, Antònia Font, etc.

Act. 5. Activitat de resposta oberta.

Act. 6. És important que el professorat insistisca en la difusió i arrelament tan gran que hi ha dels estudis de llengua catalana arreu del món.

b) Alemanya, tot i que a molt poca distància, França i Anglaterra.

c) Dotze a Espanya, de les quals huit es troben al territori on es parla català; n'hi ha, per tant, només quatre universitats fora de l'àmbit lingüístic catalanoparlant.

Act. 7. S'hauria de llegir a l'aula.

a) Se salva el *Tirant lo Blanc* (*Tirante el Blanco*).

b) Perquè diu que "hago cuenta que he hallado en él un tesoro de contento y una mina de pasatiempos" i afeg que "es este el mejor libro del mundo".

c) Com el millor llibre del món, on els cavallers mengen, dormen i moren al llit i fan testament.

d) Activitat de resposta oberta, tot i que cal una bona orientació del professorat amb directrius clares i concretes.

Act. 8. Activitat de resposta oberta, però que ha de ser guiada pel professorat. La llista d'escriptors és orientativa i pot ampliar-se segons els interessos docents.

Act. 9.

a) Este és l'enllaç: <https://jaumecabre.cat/ca/traduuccions/>

b) *Jo confesso* està traduït almenys a 26 llengües; *Les veus del Pamano*, a 18.

c) Tots els llibres estan traduïts al castellà. Cal que l'alumnat anote el títol original i el de la traducció castellana.

Act. 10.

a) Miguel Hernández en este poema vol transmetre l'estima cap al poble valencià; l'orgull de pertànyer a un mateix col·lectiu i formar part d'una mateixa cultura juntament amb els germans de València, posant-hi en relació un grapat d'elements identitaris compartits.

b) Les barraques, l'horta, els tarongers, les llimeres, la bellesa, la llum, el riu.

c) Activitat de resposta oberta. Cal que el professorat insistisca en el fet que fa unes dècades no hi havia tants prejuís ni susceptibilitats respecte a la resta de comarques valencianes: la relació era més fluida i natural.

Bibliografia

- Acadèmia Valenciana de la Llengua (2014): *Diccionari normatiu valencià*, <http://www.avl.gva.es/lexicval/>
- Alvar, M., Llorente, A. i T. Buesa (1979-1983): *Atlas lingüístico y etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, I – XII.
- Baydal, V. (2016): *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja, Afers.
- Beltran, V. (2008): *El parlar de les Valls del Vinalopó i del Carxe*, Centre d'Estudis Locals del Vinalopó.
- Beltran, V. i C. Segura-Llopes (2017): *Els parlars valencians*, Publicacions de la Universitat de València.
- Beltran, V., Monjo, J.L. i V.J. Pérez (2004): *El parlar de Guardamar. Un estudi del valencià meridional fronterer*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Canales, G. (2001): *Libre dels repartiments de les terres entre vehins de la molt noble y leal e insigne ciutat de Oriola*, Centro de Investigación del Bajo Segura "Alquibla", Oriola.
- Canales, G. i M^a.D. Ponce (2019): *Agua y sostenibilidad. La monumentalidad del edificio hidráulico de la huerta del Bajo Segura*, Universitat d'Alacant.
- Canales, G. i C. García (2015): *La Huerta de Oriuela en el Bajo Segura: elementos funcionales en la configuración del paisaje*, Universitat d'Alacant.
- Canales, Mª D. (2016): *Pareceres sobre la Huerta del Bajo Segura. El poder de la identidad y la cultura en la valoración del paisaje*, Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- Casanova E. i A. Saragossà (2010): *El valenciano: nombre, historia, situación sociolingüística y características básicas*, Paiporta, Denes.
- Casanova E. (ed.) (2010): *Els altres parlars valencians*, Paiporta, Denes.
- Casanova E. i P. Aparicio (eds.) (2014): *Camins, terres i paraules. II Jornades sobre els altres parlars valencians de base castellano-aragonesa*, Énguera, Denes-Diputació de València-AVL.
- Casanova E. i C. Salvo (eds.) (2017): *Serres, identitats i paraules. III Jornades sobre els parlars valencians de base castellanoaragonesa, valencianoaragonesa i castellanomurciana*, Editorial Denes, València.
- Chico, F. i M.À. Herrero (2015): *Diccionario sajeño. El léxico del habla de Sax*, Universitat d'Alacant-Ajuntament de Saix.
- Colomina, J. (1985a): *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Alacant, Institut «Juan Gil-Albert», Diputació Provincial.
- Colomina, J. (1995) [coord.]: *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, "Biblioteca de Filologia Catalana".
- Colomina, J. (1999): *Dialectologia catalana. Introducció i guia bibliogràfica*, Secretariat de Publicacions i Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant.

Bibliografia

- Coromines, J. (1980-83): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 5 vols., Madrid, Gredos.
- Coromines, J. (1988-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- Coromines, J. (1990-96): *Onomasticon Cataloniae*, Curial, Barcelona.
- Domene, J. F. (2008): *El habla de Villena en el área del castellano meridional*, Comparsa de Estudiantes de Villena.
- Escobedo, A. (2003): *Vocabulario almeriense*, Universidad de Almería.
- Ferrándiz, J. i H. Mora (2019): *Formentera del Segura: su habla y su contexto histórico*, Publicacions Universitat d'Alacant.
- Fidel, L., V. Bataller, J. Tormo, V. Beltran i C. Segura-Llopes (2014): *El nom popular dels ocells al migjorn valencià*, Institut Juan Gil-Albert.
- Fuster, J. (1962): *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62.
- Galant, M. (1996): *Por tierras de aluvión*, Ayuntamiento de Almoradí - Caja Murcia - Diputación de Alicante.
- Galiano, A. L. i J. Millán (2021): «Les màrtirs Justa i Rufina i la ciutat d'Oriola», *Costabona. Revista d'Història i de Cultura Popular de la Vila i Vall de Prats de Molló*, núm. 10, Associació de Velles Pedres i Arrels, pp. 10-14.
- García, C. i G. Canales (2018): *La Vega Baja del Segura, una huerta sitiada: la transformación del territorio*, Universitat d'Alacant.
- García, M. (1994): *Pipirijate. Remijonico de expresiones de la Huerta de Almoradí y de la Vega*, Almoradí.
- García, P. i F. Moreno (dirs.): *Atlas lingüístico (y etnográfico) de Castilla-la Mancha*. [<http://www.linguas.net/alecman>].
- Gómez, F. (1991): *Vocabulario del noroeste murciano*, Consejería de Cultura, Educación y Turismo, Murcia.
- Guillén, J. (1999): *El habla de Orihuela*, Murcia, Caja Rural Central.
- Guinot, E. (1999), *Els fundadors del Regne de València*, València, Tres i Quatre.
- Madoz, P. (1850): *Diccionario geográfico estadístico histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid.
- Martines, J. (2002): «L'aragonés i el lèxic valencià. Una aproximació», *Caplletra*, 32, 157-201.
- Martines, J. (2009): «El contacte del català amb la llengua dels aragonesos al segle XIII al País Valencià: influència sobre el lèxic», *Caplletra*, 46, 61-88.
- Martínez, L. (2006): *El habla de la comarca del Bajo Segura*, Ayuntamiento de Almoradí, Caja Rural Central, Cooperativa Agrícola Católica de Orihuela.
- Millán, J. (2008): «Una petjada identitària. Els canvis en l'espai durant el triomf de l'agricultura a l'extrem sud valencià», *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 23, núm. 61, pp. 742-758.
- Millán, J. (2014): «La llengua catalana a Oriola. Segles XIII-XIX. Testimonis i comentaris», dins Mas i Miralles, A., J. Millán García-Varela i B. Montoya Abat (eds.): *Llengua i identitat a Oriola en l'època foral*, Alacant, Ayuntamiento de Orihuela.
- Millán, J. (2017): «La petjada valenciana a Oriola / El sud trenca el silenci», *País Valencià, Segle XXI*, <http://paisvalenciaseglexxi.com/2017/05/24/la-petjada-valenciana-a-oriola-el-sud-trenca-el-silenci/>
- Molina, P. (1991): *Parablero murciano*, Ediciones Mediterráneo, Murcia.
- Moniño, R. (2007): *Mil palabras singulares del léxico cojense y recuerdos de la huerta*,

Bibliografia

Ayuntamiento de Cox, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert.

• Monjo, J. L. i V. J. Pérez (2010): «El castellà de l'Horta d'Oriola. Les interferències lèxiques», *Els altres parlars valencians. I Jornada de parlars valencians de base castellano-aragonesa*, València, Denes, 342-379.

• Montoya, B. (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant d'Edat Moderna*, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert - Diputació d'Alacant.

• Montoya, B. (1990): *La interferència lingüística al sud valencià*, Estudis del Valencià Actual, Generalitat Valenciana.

• Montoya, B. (2018): «Aproximació a la cronologia de la substitució lingüística a Oriola durant el segle XVII», *eHumanista IVITRA*, 14, pp. 26-543.

• Muñoz, J. (2008): *Las hablas murcianas. Trabajos de dialectología*, Universidad de Murcia.

• Nagore, Francho (1979): *Gramática de la lengua aragonesa*, Librería General.

• Pérez, J. L. (2010): *Diccionario torrevejense*, Ayuntamiento de Torrevieja.

• Pérez, V. J. (2002): «Relíquies de toponímia catalana a l'Horta d'Oriola (Baix Segura)», *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València, Universitat de València.

• Reñé, J. (2003-2012): *Estudis de dialectologia catalana dedicats a la comarca del Carxe* (vol. VII), de l'Alacantí (vol. VIII).

• Rives, J. M. (1995): *Diccionario callosino*, Diputación de Alicante.

• Ruiz, D. (2007): *Vocabulario de las hablas murcianas. El español hablado en Murcia*, DM, Murcia.

• Ruiz, M. (2019): *El alcasil*, Ayuntamiento de Rojales.

• Segura-Llopes, C. (2003): *Una cruïlla lingüística. Caracterització del parlar del Baix Vinalopó*, Universitat d'Alacant - Departament de Filologia Catalana.

• Sempere, J. A. (1995): *Geografía lingüística del murciano con relación al substrato catalán*, Real Academia Alfonso X el Sabio, Múrcia.

• Sevilla, A. (1990): *Vocabulario murciano*, Múrcia.

• Soler, J. M. (2005): *Diccionario villenero*, Villena, Fundación Municipal J. M. Soler.

• Soto, A. (2002): *Sustrato catalán en el habla del Bajo Segura*, Ayuntamiento de Orihuela, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

• Veny, J. (1978): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, Moll.

• Zamora, A. (1985): *Dialectología española*, Madrid, Gredos.

Teixim Ilaços des del sud *del sud*

El Baix Segura

Col·lecció
Didàctica, 15

ACADÈ
MIAVA
LENCI
ANADÈ
LALLE
NGUA ~

el tempir

www.avl.gva.es